

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Molj

Individualno in kolektivno v novi stanovanjski gradnji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Molj

Mentor: doc. dr. Pavel Gantar

Individualno in kolektivno v novi stanovanjski gradnji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Zahvala

Mentorju doc. dr. Pavlu Gantarju za strokovne pripombe in koristne napotke.

Posebna zahvala staršem in sestri za vso podporo, potrpežljivost in ljubezen.

Cimram za motivacijo pri študiju in nepozabna skupna leta.

Boštjanu ... ker iz mene izvabiš najboljše.

Individualno in kolektivno v novi stanovanjski gradnji

Novo stanovanjsko gradnjo narekujejo povsem drugačne stanovanjske potrebe posameznikov, ki izvirajo iz spremenjenega odnosa do družinskega življenja, dela in prostega časa. Poudarek je predvsem na individualiziranih življenjskih stilih in ne več na povprečnem uporabniku ter gradnji z minimalnimi tehničnimi standardi. Prevladujočega tipa zidave ne predstavljata več le blok in individualna hiša, pač pa se med njima pojavi vrsta drugačnih stanovanjskih form, ki naj bi zadovoljile specifične potrebe posameznikov po individualnosti ter potrebo po zgoščanju gradnje. Pojavi se t.i. alternativna gradnja, za katero je značilno, da je fleksibilna, raznolika, trajna, zgoščena, zasebna, upošteva udeležbo bodočih stanovalcev pri načrtovanju, vgrajuje krajino v stavbe idr. Vedno bolj razširjeni trend individualizacije povzroča krhanje vezi v skupnosti. Zaznamo torej razliko med tradicionalno skupnostjo, kjer se vsi poznajo in razumejo, ter današnjo, za katero je značilna selektivna družabnost, ki posameznikom omogoča svobodno vključevanje in izključevanje iz družbe. Poskusi pospeševanja socialne komunikacije v soseski s smiselno prostorsko organizacijo le-te so se izkazali za utopične. Bolj smiselno je načrtovanje nevtralnih prostorov znotraj in zunaj stavbe, ki dopuščajo možnost izbire medsebojnega povezovanja ali ohranjanja določene distance.

Ključne besede:

individualno, kolektivno, soseska, socialna komunikacija

Individual and Collective in a New Residential Construction

A new residential construction is dictated by completely different residential needs of individuals that arise from a changed relation towards family life, work and free time. The emphasis is mostly on individualized lifestyles and no longer on an average user and construction with minimal technical standards. The prevalent type of construction is no longer an apartment block or a house, but a series of different residential forms that are supposed to satisfy specific needs for individuality and condensed construction. The so-called alternative construction is characteristic of flexibility, diversity, stability, privacy, it is condensed, considers participation of future residents in planning, builds landscapes in the buildings etc. The growing trend of individualization causes ties in a community to weaken. We become aware of the difference between a traditional community, where everyone knows and understands each other, and a present community typical of which is a selective sociability that enables individuals to freely enter and leave society. The attempts to encourage social communication in a community that is spatially organized in a reasonable way have proven to be utopian. It makes more sense planning neutral spaces inside and outside of the building that enable choosing mutual connection or keeping a certain distance.

Key words:

individual, collective, community, social communication

KAZALO

1 UVOD	7
2 TEORETIČNI VIDIK	11
2.1 PROCES INDIVIDUALIZACIJE	11
2.2 INDIVIDUALNO VS. KOLEKTIVNO Z VIDIKA STANOVANJA KOT PRIVILEGIRANEGA POLJA ZASEBNOSTI	15
2.2.1 TIPOLOGIJA ZASEBNOSTI PO MLINARJU	16
2.2.1.1 Vizualna zasebnost	16
2.2.1.2 Zvočna zasebnost	18
2.2.1.3 Zasebnost glede obiskov	18
2.2.1.4 Zasebnost glede na emisije	19
2.2.1.5 Zasebnost kot varnost	19
2.2 INDIVIDUALNO VS. KOLEKTIVNO Z VIDIKA PROSTORA	20
3 TRENDI POSTINDUSTRIJSKE DRUŽBE	22
3.1 PREGLED PRETEKLE GRADNJE	22
3.1.1 URBANISTIČNO-ARHITEKTURNE ZNAČILNOSTI TIPOV GRADNJE	23
3.1.2 STRUKTURA PREBIVALCA GLEDE NA TIPOLOGIJO GRADNJE	24
3.2 SODOBNA TIPOLOGIJA VEČSTANOVANJSKE IN NIZKE GOSTE ZAZIDAVE PO AZINOVIĆU IN DRUGIH	26
3.2.1 BLOK	26
3.2.2 STOLP	27
3.2.3 STAVBNA STRUKTURA	28
3.2.4 POVEZANE HIŠE	28
3.3 ZNAČILNOSTI SODOBNE GRADNJE	29
3.3.1 FLEKSIBILNOST GRADNJE	30
3.3.2 ESTETIKA	32
3.3.3 STIK Z NARAVO	33
3.3.4 PARTICIPACIJA POSAMEZNIKOV PRI NAČRTOVANJU	34
3.3.5 SODOBNE GROŽNJE SOSESKAM	35
4 USTREZNA VSEBINSKO-STRUKTURNA ZASNOVA STANOVANJ IN SOSESK	37
4.1 ZASNOVA STANOVANJA	37
4.1.1 POMEN DOMA	37
4.1.2 KUHINJA IN DNEVNI PROSTOR	39
4.1.3 PRIMERI INDIVIDUALIZACIJE BIVANJA	40
4.1.3.1 Stanovanjska soseska Gračani v Zagrebu	40
4.1.3.2 Hiša V v Zagrebu	42
4.1.3.3 Seijo Ville v Tokiu	42
4.2 ZASNOVA SOSESKE	43
4.2.1 »MIXED-USE« SOSESKE	43
4.2.2 ETNIČNO (NE)HOMOGENE SOSESKE	44
4.2.3 NEKONFLIKTNA RABA PROSTORA ZA VSE STAROSTNE SKUPINE	45
4.2.3.1 Fleksibilnost v primeru spremembe starostne strukture prebivalcev	45
4.2.3.2 Starostniki	46
4.2.3.3 Otroci	47

5 SOCIALNA KOMUNIKACIJA V ZUNANJIH IN NOTRANJIH SKUPNIH PROSTORIH	48
5.1 DRUŽBENA KOHEZIJA V SOSESKAH	48
5.2 NEOSEBNI ODNOSI	51
5.3 RAZLOGI ZA MANJŠO DRUŽBENO INTERAKCIJO	53
5.3.1 VEČNADSTROPNE STAVBE	53
5.3.2 HRUP	54
5.3.3 GNEČA	54
5.4 PROSTORSKA ORGANIZACIJA	55
5.5 TEORIJE O USODI SOSESK	57
5.5.1 IDEOLOGIJA PRISTNOSTI	57
5.6 NOTRANJI PROSTORI	59
5.7 ZUNANJI PROSTORI	61
5.7.1 NEKRITIČNOST KUPCEV DO KAKOVOSTI STANOVANJSKIH KRAJIN	64
5.7.2 ŠIRJENJE AVTOMOBILIZMA	65
5.7.3 POMEN ZUNANJIH JAVNIH PROSTOROV ZA DRUŽBENO INTERAKCIJO	67
5.7.4 ZANEMARJENI SKUPNI ZUNANJI PROSTORI	68
6 SKLEP	71
7 LITERATURA	75

KAZALO SLIK

SLIKA 4.1: STANOVANJSKA SOSESKA GRAČANI V ZAGREBU	41
SLIKA 4.2: PRIMER UMESTITVE ATRIJA IN TERASE V STANOVANJSKI SOSESKI GRAČANI V ZAGREBU	41
SLIKA 4.3: SEIJO VILLE	42
SLIKA 5.1: STANOVANJSKI OBJEKT GRADAŠKA V LJUBLJANI	61

1 UVOD

V preteklosti je potreba po številnih cenovno ugodnih stanovanjih velikost le-teh omejila na minimum, za kar najbolj učinkovito gradnjo pa so določili in upoštevali le potrebe povprečnega uporabnika. Danes, ko smo priča bolj raznolikim življenjskim slogom kot kdajkoli prej, takšna poenotena gradnja ne odraža naših želja in potreb. V postmoderni družbi so v ospredju vrednote, ki spodbujajo individualizacijo, in sicer svoboda, izražanje posameznika, prosti čas in kakovost življenja.

Dejavniki, ki vplivajo na žalostno stanje našega stanovanjskega načrtovanja so med drugim normativne, omejujoče usmeritve gradnje, skromno tehnološko stanje gradbene industrije, težnje k dobičkarstvu, omejen dialog z uporabniki idr. (Reichenberg 2003, 107). Sodobna stanovanjska gradnja bi se morala bolje prilagajati družbenim, ekonomskim in okoljskim spremembam ter specifičnim potrebam posameznikov. Da bi bilo to možno, je potrebno na novo opredeliti odnos med individualnim in kolektivnim v prostoru in bivanju, ki se več kot očitno kaže v prevladi prvega (Planišček 2008, 49).

Cilj mojega diplomskega dela je preveriti, kako se Sennettova ideja o zmanjšanem pomenu javnosti in javnih prostorov odraža v načrtovanju in oblikovanju nove stanovanjske gradnje. Dogaja se namreč umik v zasebnost in narašča pomen individualnega, kar sicer ne pomeni avtomatičnega izključevanja posameznikov iz javnosti, vendar ti spremenjeni življenjski stili kljub vsemu pustijo posledice na oblikovanju prostora. Sodobna arhitektura bi posledično z individualiziranim in prilagodljivim pristopom odpirala nove dimenzije zadovoljevanja specifičnih stanovanjskih potreb posameznika. Vzporedno s tem so se pojavila različna raziskovalna vprašanja; najprej bom skušala razjasniti razmerje med individualnim in kolektivnim v stanovanjski gradnji, se pravi razmerje med značilno enodružinsko hišo (individualno) in masovnim stanovanjskim blokom (kolektivno), ki sta predstavljal večinski tip pozidave v zadnjem obdobju socializma. To razmerje se danes diferencira, saj se med kolektivno gradnjo, ki jo predstavlja stanovanjska soseka, katere del so stanovanja, družbeno-kulturne vsebine in zelenje, ter med individualno hišo z vrtom, kot bivanjskim idealom povprečnega Slovenca, pojavi vrsta drugačnih stanovanjskih

form. Značilnost le-teh pa so vzorci pozidave, ki upoštevajo tako potrebo po zasebnosti kot tudi potrebo po zgoščevanju.

Bistveno za nove vzorce gradnje je zgoščevanje mestnega tkiva in hkrati tudi razpršenih, a medsebojno povezanih predmestij. Slednja bi morala imeti boljše lokalne povezave in pestre družbene vsebine, gradnja pa bi temeljita na bolj strnjenih tipologijah nižjih hiš. Medtem ko bi v mestih, kjer prostor to dopušča, morali težiti k manjšim stanovanjskim zazidavam s pestro vsebinsko in socialno strukturo ter inovativnimi tipologijami stanovanj, ki ustrezajo sodobnim življenjskim slogom (Planišček 2008, 50). Pod razloge za močno željo po bivanju v hiši ljudje štejejo manjšo bližino sosedov, večjo neodvisnost, mir, večjo povezanost z naravo, večjo stanovanjsko površino ipd. Kot prednosti bivanja v večstanovanjskem objektu pa navajajo lažje vzdrževanje, manjšo stanovanjsko površino za čiščenje, bolj meščanski način življenja idr. Pomembna je tudi lokacija, na izbiro te pa vplivajo klima, estetski videz, lep razgled, mirnost in prestižnost okoliša, bližina mesta, urejena komunalna in informacijska infrastruktura, oddaljenost od industrije in odvisnikov od prepovedanih drog idr. (Mlinar 2008, 76–77).

Stanovanjske potrebe se torej bistveno razlikujejo, spremenil se je odnos do družinskega življenja, do dela in prostega časa. Eden izmed dejavnikov, ki so vplivali na drugačen pogled na stanovanjsko gradnjo, je tip družine. Sodobnega tipa družine ne predstavlja več jedrna družina, saj število klasičnih družin skokovito upada. Razlogi za to so različni; staranje prebivalstva, upadanje števila porok, naraščanje števila razvez, vedno bolj narašča število drugačnih oblik družin (enostarševske, izvenzakonska partnerstva in istospolne zveze). Vedno več je tudi samskih gospodinjstev, saj se mladi dolgo izobražujejo in posledično kasneje odločajo za prvega otroka (Azinović in drugi 2009, 9–10). Na podlagi spremenjenih bivalnih in tudi delovnih potreb je očitno nujno prilagoditi tudi tlorise stanovanj in ustvariti bivalna okolja, ki bi bila bolj prilagodljiva. Ta potreba je še bolj očitna ob podatku o povprečni dolžini bivanja v sedanjem stanovanju v Sloveniji, ki znaša 18,4 leta (raziskava Kakovost življenja v Sloveniji, 1994, FDV, Mandič). S tem rešimo še problem drugega dejavnika, ki vpliva na drugačno stanovanjsko gradnjo, in sicer podnebnih sprememb. Te se da omiliti s

trajnostno gradnjo, se pravi z gradnjo funkcionalnih in fleksibilnih stanovanj, ki jih je možno prilagajati novim rabam in potrebam (Azinović in drugi 2009, 16).

Raznolikost življenjskih slogov zahteva individualizirane in prilagojene stanovanjske enote. Predstave o domu so seveda različne, vendar ravno danes, ko smo prežeti z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo, ki predstavlja tretji dejavnik, stanovanje postaja prostor druženja z domačo kuhinjo in kinom. Praktično vse je mogoče opraviti iz udobja doma, obenem pa si želimo dom tudi kot prostor umika in zasebnosti. Glede na to, da s prenosnimi računalniki in telefoni veliko posameznikov svoje delo nosi domov in celo na dopust, sodobno stanovanje postaja bivanjska in delovna enota, ki je zmožna stalnega preoblikovanja in ki poleg tega zadosti tudi potrebi po individualnosti. Vse to zahteva preureditev stanovanj, namesto večjega števila sob se povečuje potreba po večjem večnamenskem dnevnem prostoru, pojavijo se tudi drugačne zahteve glede akustične in vizualne zasebnosti za delo na domu (Azinović in drugi 2009, 11–13, 17).

Odvija se proces individualizacije in domestifikacije, posledično s tem pa javni prostori izgubljajo vlogo srečevanja in druženja posameznikov. Dom kot prostor, kjer najraje preživljamo prosti čas, sami, z družino ali prijatelji, zahteva kakovostno zasnovo tako notranjih kot zunanjih površin. Kot negativno stran takšne individualizacije nekateri omenjajo krhanje tradicionalnih odnosov med ljudmi. Na tej osnovi se zastavlja naslednje raziskovalno vprašanje, in sicer o pomenu skupnosti v preteklosti in danes. Sennett vzrok za zmanjšan pomen javnosti najde v kapitalistični družbi, ki spodbuja narcisizem in posledično krepitev duševnih komponent ter zasebnosti. Na podlagi tega je možno zaznati negativen trend družbene kohezije, ki naj bi se pojavljala v vlogi veziva družbe. Kakšna je torej identiteta stanovanjskih okolij, ki zagotavlja zdrav razvoj družbe, kakovostno bivalno okolje in vpetost v skupnost?

Samo diplomsko delo je sestavljeno iz štirih glavnih delov. Prvi se nanaša na teoretična izhodišča, in sicer razlago procesa individualizacije, ki se odvija na dveh ravneh. Za sodobne posameznike je značilna apatija in umik v zasebnost ter uveljavljanje lastne identitete pri načrtovanju stanovanja. Ta proces bom razčlenila s strani stanovanja kot privilegiranega prostora zasebnosti, prikazala bom tipologijo zasebnosti po Mlinarju ter

z vidika prostora. V drugem delu se bom posvetila trenutnim trendom v novi stanovanjski gradnji, kjer bom predstavila značilnosti pretekle gradnje ter sodobno tipologijo večstanovanjske in nizke goste zazidave. Danes so pomembni elementi predvsem stik z naravo, sodelovanje uporabnikov pri načrtovanju, estetika, prilagodljivost gradnje, omenila pa bom tudi nekaj sodobnih groženj sooseskam. V tretjem delu bom skušala definirati pojem doma, orisala bom samo zasnovo stanovanj in soosesk, ki v smislu »mixed-use« soosesk in etične homogenosti ali nehomogenosti doživljajo preobrazbo, nazadnje pa bo sledilo še vprašanje o nekonfliktni rabi prostora za vse starostne skupine. V zadnjem delu bom podrobneje obravnavala socialno komunikacijo v soeski, in sicer koncept družbene kohezije, razloge za neosebne odnose in posledično manjšo družbeno interakcijo ter prostorsko organizacijo skupnih notranjih in zunanjih prostorov, kar bom podkrepila še z nekaj primeri.

2 TEORETIČNI VIDIK

2.1 Proces individualizacije

Današnji življenjski slog se bistveno razlikuje od preteklega, saj je vedno več individualizma, eksistencialne negotovosti, emancipacije itd., s tem pa so nastale tudi drugačne življenjske in stanovanjske prioritete. Pojavijo se potrebe po povsem novih tipih stanovanj, ki morajo biti bolj intimna, tako navznoter kot navzven. V procesu individualizacije prihaja do krepitev posameznikove in družinske (skupinske) zasebnosti, zaradi česar se spremeni tudi razmerje med zasebno in javno sfero vsakdanjega življenja. To ne pomeni, da prihaja do osamitve posameznikov iz širšega okolja, pač pa da imajo večjo izbiro vključevanja in izključevanja v javno življenje, ki jo lahko zagotovimo z načrtovano prostorsko-fizično strukturo (Mlinar 2008, 13–14). Kljub temu s pravilno načrtovanim prostorom ne moremo pospeševati socialne komunikacije med posamezniki, lahko jim le ponudimo prijetno okolje, kjer bi se z veseljem zadržali in sprostili od nenehnega hitenja, ki nam ga narekuje sodoben način življenja.

Beck (1992) navaja tri vidike individualizacije, in sicer konec pripisanih družbenih oblik, konec tradicionalne varnosti (izginotje vodilnih norm) in pojav novega tipa vključevanja v družbo. Trdi, da je individualizacija danes institucionalizirana, a ni absolutna, saj je posameznik kljub vsemu vezan na družbene strukture. Pomeni torej umik iz javnosti in obrat v zasebnost, kar pa povezuje z današnjo visoko stopnjo tveganja, ki obstaja v zunanjem svetu. Z individualizacijo posameznik postane sam odgovoren za svoje življenje, drugi pa so le še sredstvo za doseganje lastnega cilja. Kot stranski učinek se pojavi tudi individualizacija tveganja, saj postane sam odgovoren tudi za svoj neuspeh, medtem ko je bil v preteklosti le-ta kolektiven (Filipović 2007, 52).

Obstajata tudi dve teoriji o spremenjenih intimnih vezeh. Giddensova (1991) razlaga je bolj optimistična, govori namreč o čistih odnosih (»pure relationship«), ki so zaradi zahtevnosti in velikih pričakovanj od partnerjev sicer manj stanoviti, vendar toliko bolj čustveno zadovoljujoči. So namreč polni intimnosti, poznavanja, razumevanja ter

dogovarjanja o vlogah (Filipović 2007, 54). Gergenova (1991) različica pa je bolj pesimistična, saj meni, da so pristne medosebne odnose nadomestili prazni. Razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije omogoča veliko število stikov, ki postanejo hitri in površinski, zato večanje individualizma vidi kot grožnjo tradicionalni družini (Filipović 2007, 54).

Williams pa proces individualizacije opazi v tem, da vse bolj raznolike populacije uveljavljajo svojo identiteto v okviru lastne niše v prostoru (Mlinar 1990, 4). Lahko bi govorili o identiteti posameznika, ne več o identiteti naselja. Šele v 20. stoletju se namreč začnejo poudarjati posameznikova stališča in mnenja, pred tem se je nanj gledalo bolj kot na člana določenih kategorij in manj kot na posameznika (Filipović 2007, 49). Sodobno sebstvo je po Uletovi (2000) odprto za spremembe, diferencirano, reflektivno, individualizirano (kolektivna pravila so mu le obrobna) in izrazito teži k domestifikaciji, ki je pravzaprav beg v zasebnost kot oblika izravnovanja zunanjih pritiskov (Filipović 2007, 50). Gergen (1991) meni, da se to zgodi ravno zaradi nepovezanih odnosov v družbi, ki pa so domena družbene kohezije (Filipović 2007, 50). Značilnosti nastajajočega profila prebivalca mest niso več vezane na lastnosti vertikalne slojevitosti (delitev na status, dohodke, etnično pripadnost ipd.), pač pa vedno bolj na kulturne lastnosti horizontalnih diferenciranosti, se pravi na specifične, individualizirane življenjske stile, npr. »single-minded« ljudi obeh spolov, umetnikov, znanstvenikov, parov brez otrok, poslovnežev, »globalnih nomadov«, pripadnikov seksualnih manjšin itd. (Hočevar 2000, 150).

S prostorsko organizacijo naselja presegamo zagotavljanje eksistenčne nuje in okvire naravnih danosti ter posameznikom omogočamo vzpostavljanje bolj svobodnih odnosov z možnostjo izbire vključevanja ali izključevanja. Prav tako je potrebno odmisлити tradicionalno miselnost o idilični vaški skupnosti, ki večinoma prezre posameznikove potrebe po intimni sferi. Ograjena dvorišča in na razne načine prekriti zunanji prostori služijo zagotavljanju vizualne in zvočne zasebnosti pred sosedi in mimoidočimi (Mlinar 2008, 70). Sodobni bivanjski vzorci se nanašajo tudi na večjo prilagodljivost bivanja (zaradi spremenljivega trajanja in raznolikih življenjskih stilov) ter na zavestno izbiro bivanjskih kontekstov (»želeti« in ne »morati«, saj izbira ni več vezana na potrebo,

nujo). Značilno je zamiranje industrijskega načela ločevanja na prostore bivanja, dela in prostega časa, nove skupnosti so osnovane glede na nove življenjske in stilske opredelitve (Hočevar 2000, 150). Prav slednja značilnost naj bi postopoma oslabilila bivanjske segregacijske vzorce in s tem dehierarhizacijo posamičnih bivalnih območij v mestu ter postopno povzročila razpršitev družbeno-prostorskih raznovrstnosti (Hočevar 2000, 152). Po Hočevarju dom dobiva tudi funkcijo prizorišča, saj z višjim materialnim standardom prihaja do večje družabnosti v lastnem bivališču (Mlinar 2008, 13–14). Zaradi naraščajoče vloge informacijskih tehnologij se zgodi prehod performativne funkcije javnih mestnih prostorov v sfero zasebnosti (težnja k domocentričnosti). Javni prostori tako izgubijo značaj raznovrstne urbane krajevnosti, postanejo vedno bolj enotni ter kot instrumentalna urbana prostorskost služijo le še kot »kontejnerji« za delovanje akterjev (Hočevar 2000, 133). Posamezniki, ki si lahko zagotovijo lepa bivališča na lepih lokacijah, ki jim poleg tega omogočijo še veliko zasebnosti, so bolj družabni (Mlinar 2008, 49). Ljudje torej težijo k selektivni družabnosti v svojem domu, hkrati pa iščejo določeno stopnjo intimnosti in izključevanja v javnih prostorih, ki so vse manj v vlogi prostorov, namenjenih druženju, in vse bolj prostori nevarnosti in strahu (Mlinar 2008, 50). Reakcija na to je med drugim privatizacija javnih prostorov, s katero nadzorujejo in omejujejo dostop do teh območij (Mlinar 2008, 52).

Odgovor na to je družbena kohezija, saj naj bi z njeno pomočjo dosegli določeno družbeno kakovost, znotraj katere sta pomembna samouresničitev posameznikov in oblikovanje skupnostne identitete (Filipović 2007, 23). Po Giddensu (1992) moderni prostor izgublja na pomenu, saj ni več takšne vezanosti na lokalno, hkrati se večata intimnost in neosebnost ter razvija znanost in povečuje znanje (Filipović 2007, 39). Harvey pa omenja fleksibilno postmoderno, za katero je značilna nestabilnost v politično-ekonomskem aparatu, zaradi česar posamezniki stabilnost poiščejo tudi v prostorih bivanja (Filipović 2007, 40).

O današnji družbi pogosto govorimo kot o družbi tveganja, ko se zaupanje v ekspertne sisteme manjša. Tveganje sicer v neki meri lahko deluje združevalno, vendar je po Uletovi bolj pogosto individualizirano, torej posameznike le še dodatno osami (Filipović 2007, 43–44). V pozni moderni torej naraste pomen postmaterialističnih

vrednot, kot so svoboda, izražanje posameznika in kakovost življenja (Inglehart in Abramson v Filipović 2007, 23). V Sloveniji so nam postmaterialistične vrednote kot sta prosti čas in prijatelji manj pomembne, bolj smo usmerjeni v tradicionalizem (družina) in egoistični individualizem. Ti dve vrednoti negativno vplivata na zaupanje, ki je pomemben kazalec socialnega kapitala (Filipović 2007, 46), kar nas prikaže kot precej asocialne.

Sennett vzrok za manjšo stopnjo družbenosti in zmanjšan pomen javnosti najde v narcisizmu. Motnja narcističnega značaja po njegovem nastane, ker kapitalistična družba spodbuja rast njenih duševnih komponent, poudarja pomen zasebnosti in briše smisel družbenega udejstvovanja zunaj meja samega sebe, se pravi v javnosti (Sennett 2002, 8). Dokler se bodo posamezniki, preobremenjeni z lastnimi potrebami, umikali v zasebnost in dokler javno življenje dojemajo kot stvar formalne obveze, kar v najboljšem primeru pomeni formalne in suhoparne, ritualne izmenjave s tujci, v najslabšem pa ponarejene oz. lažne, javnost nima podlage za obstoj (Sennett 2002, 3). Narava javnih prostorov je pomešati posameznike in jim ponuditi raznoliko delovanje (Sennett 2002, 12). Mesto bi moralo biti v vlogi instrumenta za doživljanje neosebnega življenja, kjer družbene izkušnje temeljijo na raznolikosti posameznikov, interesov in okusov. Ljudje pa se zaradi strahu pred to neosebnostjo skrivajo v svojih urejenih in intimnih vrtovih, kjer poznajo svoje sosede in se sicer ne dogaja veliko, ampak se počutijo varne. Sennett ta pojav označi z »retribalizacijo« (Sennett 2002, 339).

»Če opazujemo intimne vezi kot vezivo družbe, naj bi se te v pozni moderni rahljale in postajale manj stabilne kljub večji čustveni intenzivnosti in zadovoljstvu, ki naj bi ga nove oblike intimnih odnosov prinašale. To naj bi torej nakazovalo negativen trend družbene kohezije. Vendar pa tudi ta trend ni ravno jasen, saj ga mnogi avtorji relativizirajo in opozarjajo na 'romantiziranje' in napačne predstave o preteklosti« (Filipović 2007, 55). Freitag zato omenja izgubo vrednostnih usmeritev, ki nastane zaradi pomanjkljive družbene kohezije, ko se posameznik ne more več obrniti po pomoč in občutek varnosti navzven v družbo, ampak je edini izhod obrat navznoter, v najožjo zasebnost družinskega kroga (Filipović 2007, 57).

2.2 Individualno vs. kolektivno z vidika stanovanja kot privilegiranega polja zasebnosti

Širjenje rabe nove informacijsko-komunikacijske tehnologije nam omogoči dostop in prisotnost celega sveta na našem domu, zaradi česar pride do pojava »domocentričnosti« (Mlinar 2008, 368). Stanovanje v razmerju med individualnim in kolektivnim predstavlja privilegirano polje zasebnosti in je normativno varovano kot prepoved vdora v stanovanje brez dovoljenja stanovalcev. Stanovanjska okolja se nahajajo nekje med poljavnim in polzasebnim. Za stanovanja znotraj mest je zaradi zgoščene gradnje značilna večja bližina javnih in privatnih prostorov in zato tudi bolj ostra, kontrastna in zaznavna razlika med njimi (Gantar 2006, 73).

Bolj pogosto preživljanje prostega časa doma zahteva kvalitetno zasnovo prostora. Razpoznaven je dolgoročni trend povečevanja povprečne površine stanovanj in povprečne stanovanjske površine na osebo, kar občutno pripomore h kakovosti bivanja, saj posamezniku omogoča večjo vedenjsko svobodo, individualnost in zasebnost. Značilen je tudi trend zmanjševanja gostote naselitve znotraj samega stanovanja, kar sicer ni toliko zasluga same stanovanjske gradnje, ampak zmanjševanje števila članov družine (Mlinar 2008, 34). Kljub vsemu povprečno slovensko stanovanje še vedno premore le 1,2 sobe, medtem ko ima povprečno stanovanje v zahodnoevropskih državah 2 sobi na stanovalca (Cimolini in drugi 2010). Omeniti velja še dejstvo, da povečano povpraševanje po manjših stanovanjih ne izraža dejanskih potreb gospodinjstev, ampak predvsem visoke cene stanovanj na nepremičninskem trgu. Problematično je, da pri izbiri stanovanja šteje le kupna moč, normativi o ustrezni velikosti stanovanj glede na število družinskih članov pa ostajajo brezpredmetni (Vodopivec 2003, 12–13).

Najpogosteje trpijo za pomanjkanjem zasebnosti enostarševska gospodinjstva, medtem ko imajo pari z otrokom najmanj kvadratnih metrov stanovanjske površine na osebo in tudi najmanjše število sob na osebo. Nasploh je pomanjkanje prostora najpogostejša težava v najmlajši starostni skupini (Mandič in Cirman 2006, 26, 28). Raziskave so pokazale, da ima le manjši delež stanovanj kabinet ali sobo za delo, kar pomeni, da se ta dejavnost opravlja v drugih prostorih. Večina posameznikov meni, da imajo otroci

dovolj prostora za učenje in študij. Če pa že zaznavajo težave s premalo prostora, od tega najbolj pogrešajo prostor za zasebnost odraščajočih otrok ter prostore za učenje in študij otrok, za druženje s prijatelji in sorodniki in za zasebnost odraslih članov. Ker so ti rezultati zasnovani na osebni oceni anketirancev, so lahko zavajajoči, kajti mnenje stanovalcev glede kvalitete in podobe stanovanjskega okolja je manj kritično od percepcije strokovnjakov in ljudi, ki ne živijo v obravnavanem okolju (Mandič in Cirman 2006, 124, 130).

Zasebnost v bivalnem okolju dosežemo z obvladanjem potencialnih vplivov od zunaj in s tako notranjo organizacijo prostorov, ki bo zagotovila najnižjo stopnjo motenj med člani družine, gospodinjstva ali v drugi skupini (so)stanovalcev v istem bivališču (Mlinar 2008, 111). Ko govorimo o ločevanju zasebne in javne sfere, ne mislimo le na umik posameznika iz javnih prostorov v zasebne. Koliko posameznik vključuje ali izključuje določene vplive v zasebno sfero svojega bivalnega okolja, tako v notranje kot zunanje bivalne prostore, je odvisno od njegove moči, da jih obvladuje. Ta obvladljivost je odvisna od prostorsko-fizične strukture naselitve, kulture bivanja, pravne ureditve, nove tehnologije idr., ki določajo kakovost življenja ljudi v bivalnem okolju. Občutljivost za posege v zasebnost se povečuje s stopnjo izobrazbe, medtem ko se zmanjšuje s starostjo (Mlinar 2008, 112–113).

2.2.1 Tipologija zasebnosti po Mlinarju

2.2.1.1 Vizualna zasebnost

Ko je govora o zasebnosti, najprej pomislimo na vizualno. Ta nam pove, v kolikšni meri posameznik ali družina lahko izključi vpoglede ljudi od zunaj v individualno bivalno okolje. To se kaže kot težnja »da nisi vsem na očeh«. Z umikom iz nadzorovane sfere javnosti posameznik doseže večjo sproščenost. V prihodnosti se bo z višanjem stopnje izobrazbe in dohodka večala želja po vizualni zasebnosti, hkrati pa se bo krepila tudi težnja po privlačnih lokacijah in neoviranem razgledu v širši prostor (pogled na morje, planine, staro mestno jedro ipd.). Oba kriterija izpolnjujejo stanovanja v višjih nadstropjih večstanovanjskih zgradb. Obenem si posamezniki želijo večjo odprtost in stik z naravo (balkon, terasa, veranda, vrt), želijo si videti in hkrati ostati ne videni

(Mlinar 2008, 113–114). Večja vizualna zasebnost in hkrati odprtost je zagotovljena v atrijskih stanovanjih v terasastih blokih, in sicer v primeru, da se med njimi ohranijo potrebni razmiki. Najmanjše vizualne zasebnosti so deležni stanovalci v najnižjih nadstropjih večstanovanjskih stavb, ker se ne morejo izogniti pogledom mimoidočih, niti pogledom stanovalcev iz nasproti stoječih stavb. Kar se tiče položaja hiše na zemljišču, pri nas veljajo predpisi, da je obvezen odmik hiše od parcelne meje s sosedom najmanj štiri metre. To ima za posledico razmeroma nizko stopnjo vizualne in zvočne zasebnosti, saj so hiše, umeščene na sredo parcele, najbolj izpostavljene pogledom soseda. Hiše blizu parcelnih robov na splošno omogočajo več zasebnosti (Mlinar 2008, 114–115).

Ko je temeljna struktura grajenega okolja že določena, si stanovalci pri zagotavljanju vizualne zasebnosti pomagajo s postavljanjem višjih ograj, s sajenjem dreves in grmovij, s pergolami, nadstreški, roletami in žaluzijami, zavesami, senčniki ter ostalimi možnimi rešitvami, ki preprečujejo poglede proti bivalnim terasam. Če problemi glede vizualne zasebnosti ne izvirajo že iz same tehnične zasnove stanovanjske gradnje, se pojavijo z različnimi naknadnimi posegi stanovalcev. Čeprav bi morda pričakovali, da so prebivalcem bolj problematične spremembe, ki motijo intimnost sosedov (npr. zaradi nadzidave hiše), temu ni tako. Najbolj se pritožujejo nad vizualnimi motnjami, kot npr. omejevanje razgleda ali estetsko poslabšanje okolice (Mlinar 2008, 115).

Po Moranu »je vizualna dostopnost do sebe varovana v vseh kulturah in dom predstavlja v tem smislu pomembne meje.« Ravno zaradi tega je bistveno vprašanje o razmerju med javnim in zasebnim, kajti nenaravno obnašanje v sferi, ki bi morala biti intimna, povzroči, da se tudi doma obnašamo tako kot v javnosti (Mlinar 2008, 116). Dom bi nam moral predstavljati prostor sprostitve in intime. Zato je pomembno, da vhod oziroma vhodna vrata jasno označujejo prehod med javnim in zasebnim prostorom ter ublažijo strah pred vhodom ali izhodom iz hiše (Botton 2006, 247). Dostopi do stanovanj, ki potekajo preko zunanjih hodnikov, nudijo občutek lastne, individualne stanovanjske enote v sicer kolektivnem načinu gradnje (Reichenberg 2003, 109).

Občutka intimne ne smemo zanemariti niti v skupnem odprtem prostoru, kar lahko dosežemo z velikostjo, saj bistveno zmanjša občutek nadzora zaradi pogleda iz stanovanj v okolico. Pomembno na zadrževanje v teh prostorih vpliva bolj gosta zasaditev dreves, ki prav tako pripomore k večjemu občutenju intimne (Zapušek 2006, 80). Sennett opozarja tudi na vlogo načrtovalcev mest, ki z ustvarjanjem intimne želijo izboljšati kvaliteto življenja, s tem pa hkrati ustvarijo sterilnost, ki bi se ji morali izogniti (Sennett 2002, 312).

2.2.1.2 Zvočna zasebnost

Zvočna zasebnost je najbolj ogrožena v večjih večstanovanjskih zgradbah v mestnem okolju. Z zgoščeno naselitvijo ljudi in z razpršenostjo različnih dejavnosti po prostoru, jo je še težje zagotoviti. S tehnološkimi inovacijami se povečuje število zvočnih motenj, ki jim posameznik ne more ubežati niti v lastnem stanovanju ter tako ogrožajo osebni in družinski mir. Prihaja tudi do medgeneracijskih konfliktov, ko se starejši pritožujejo nad zadrževanjem mladih na stopniščih, hrupno glasbo, motoristi idr. Drug problem pa predstavljajo gostinski lokali in diskoteke, ki motijo nočni mir (Mlinar 2008, 118). Vendar se s primerno urbanistično ureditvijo grajenega okolja in kvalitetno zvočno izolacijo da zvočne motnje omejiti. Tudi spalna naselja niso več tako vsebinsko osiromašena kot nekoč, ko so zagotavljala več miru in manj hrupa (npr. gostinske, servisne in rekreacijske aktivnosti) (Mlinar 2008, 117). Seveda pa je poleg fizične strukture prostora potreben premik k bolj kulturnemu vedenju udeležencev (zlasti mladih) ter k učinkovitim kazenskim sankcijam in neposrednemu posredovanju policije (Mlinar 2008, 119).

2.2.1.3 Zasebnost glede obiskov

Obiske najpogosteje gostimo v dnevni sobi ali kuhinji. Čeprav ljudje ne priznajo, dnevni sobi pogosto pripišejo funkcijo predstavitve svoje identitete obiskovalcem, namesto da bi jo namenili vsakdanji lastni uporabi. Ta pojav je še toliko bolj presenetljiv v primeru prostorske utesnenosti v stanovanjih. Pogovori s sosedi v večstanovanjskih objektih pa običajno potekajo kar na pragu ali na stopnišču kot nevtralnem prostoru (Mlinar 2008, 123).

2.2.1.4 Zasebnost glede na emisije

Z večjo gostoto naselitve so prebivalci tudi bolj izpostavljeni smradu, plinom in onesnaževanju, najmanj v hiši na samem in hiši z vrtom v naselju ter najbolj v večstanovanjskih zgradbah. Današnja notranja organizacija stanovanjskih prostorov bi morala že v osnovi zagotavljati fizično strukturo in razne tehnološke rešitve, ki omogočajo izločanje ali vsaj omejevanje nezaželenih vplivov na prisotne (Mlinar 2008, 124).

2.2.1.5 Zasebnost kot varnost

Zasebnost kot varnost si zagotavljamo z različnimi tehnološkimi rešitvami kot so alarmni sistemi, kamere, omejevanje dostopa z ograjami, opozorilni napisi, da je soseska profesionalno varovana idr. Najbolj ogrožene se počutijo zlasti starejši, ženske in otroci, še posebej ob prisotnosti neznancev na stopniščih večstanovanjskih zgradb, v kletih, dvigalih ter v slabo varovanih in vzdrževanih garažnih prostorih. Otroci se večino časa igrajo doma, saj starše preganja strah, da bi jih v zunanjih skupnih prostorih nadlegovali mladostniki, zato so vedno bolj priljubljena ograjena in varovana otroška igrišča (Mlinar 2008, 126).

Varnost bi si lahko zagotovili z drugačno prostorsko ureditvijo, in sicer z manjšim številom stanovanj na stopnišče in nadstropje, z vgradnjo domofonov, z boljšo razsvetljavo ipd., kar bi omogočilo večji nadzor nad zunanjimi prostori. K temu bi pripomogle tudi organizacijske rešitve kot npr. pogostejši policijski obhodi in ustanavljanje t. i. sosedskih straž, ki so zelo priljubljene v ZDA. Ponekod gredo celo tako daleč, da privatizirajo javne prostore, torej od mesta odkupijo kar celo ulico, ter tako obvladujejo dostop in upravljanje določenih stanovanjskih območij. Varnost bivanja se od samega bivališča seli na širše stanovanjsko območje (Mlinar 2008, 127). Hkrati pa se pojavi tudi vprašanje, koliko se na ta način zožuje sfera človekove svobode, če zagotovitev večje varnosti istočasno pomeni tudi izgubo že pridobljene svobode bivanja in gibanja (Mlinar 2008, 129).

Na stopnjevanje intime v veliki meri vplivajo arhitekturne rešitve, tako z raznim zagrajevanjem, zastiranjem s pergolami, odmikom povezovalnih poti od zasebnih vrtov kot z bujnim rastjem, ki obenem prispeva tudi k privlačnosti pogledov iz stanovanj v okolico (Zapušek 2006, 79).

2.2 Individualno vs. kolektivno z vidika prostora

Soseska kot primarno okolje za vsakdanje življenje posameznikov s svojo arhitekturo pomembno vpliva nanje (Filipović in Boškić 2003, 159). Podobno menita tudi Henri Lefebvre in Edward Soja, ki prostor opišeta kot dinamično materialno silo, ki izoblikuje človeško življenje in družbene odnose. Bistvo njune ideje je v tem, da prostora ne ustvarjajo le družbeni odnosi, temveč tudi obratno, prostor ustvarja le-te. Večja heterogenost stavb, stilov in sporočil ustvari tudi heterogenejši človeške odnose ter tako med ljudmi širi večjo raznolikost v smislu navad, življenjskih stilov in vrednot. Razne arhitekturne ovire pa ustvarjajo prostor »enakih« teles (Zaviršek 2001, 118). Če to idejo prenesemo na sosesko, lahko hitro opazimo, da se potrjuje. Večina sosesk je zasnovanih le za določeno skupino ljudi, bodisi premožne ali manj premožne, starejše, mlade družin itn.

Vzroke za zmanjševanje kohezije je mogoče najti v povečevanju razlike med bogatimi in revnimi, povečevanju individualizacije, umiku v zasebnost, manjši trdnosti in opori, ki jo dajejo intimne vezi (povečano število razvez, manjša trdnost partnerstev) idr. (Filipović 2007, 59). Hunter (1979), ki sosesko vidi kot vmesno enoto med posameznikom in širšo družbo, govori o njenih štirih funkcijah, med njimi tudi socializacijsko in družabno. Ta se navezuje na procese identifikacije, predanosti in sodelovanjainterakcije v soseski ter postaja vedno bolj selektivna in »prostovoljna«, pomembna predvsem za določene skupine ljudi (Filipović 2007, 64).

Mnogi teoretiki so mnenja, da prostor v pozni moderni izgublja pomen sidrišča identitete in povezovanja med ljudmi. Bauman (2001) govori o razpadu konstantnosti prostora, ki je ljudi združeval, medtem ko se današnji prostor neprestano spreminja in ljudem onemogoča, da bi se nanj navezali. Kos pa nasprotno meni, da prihaja do

postmoderne »reinvencije« lokalnosti in razvoja večih prostorskih identitet. Torej ne gre za izgubo pomena prostora, ampak za njegov spremenjen vpliv. Simbolna, predstavnost in identifikacijska vloga prostora ostaja nespremenjena, razlika je le v lažji obvladljivosti prostora (Filipović 2007, 65). Nekateri poudarjajo vedno bolj pogosto privatiziranje, omejevanje in ograjevanje javnih prostorov, zaradi česar se dejavnosti, ki so bile domena javnih prostorov, selijo v zasebne prostore (Filipović 2007, 65). Carmona in drugi (2003) kot idealnega omenjajo nevtralen javni prostor, kjer bi bilo možno sodelovanje in komunikacija med ljudmi (Filipović 2007, 66). Sennett opozarja na atomizirane družbene prostore, ki so funkcionalno omejeni in togi ter ne sledijo potrebam prebivalcev in ne omogočajo interakcije. Prihaja do izolacije oz. občutka neumeščenosti v okolje, kar je razvidno iz primera stolpnic, ki ne spadajo v okolje in osamijo posameznike v njih. Oldenburg (1989) pa navaja, da se neformalno javno življenje danes kopiči v t. i. tretjih prostorih (pariške in dunajske kavarne, nemške pivnice ipd.). Ne gre torej za izginotje javnih prostorov, ampak le za njihovo preobrazbo (Filipović 2007, 66). Po Baumanu posamezniki danes cenijo predvsem zasebnost in svobodo, močne vezi in opore v skupnosti lahko nanje delujejo omejujoče. Bolj so jim na kožo pisane skupnosti, kjer se vezi lahko hitro pretrgajo, brez kakšnih večjih ali dolgotrajnejših posledic zanje. Cena nevezanosti je, da posamezniku skupnosti ne zagotavljajo nikakršne pomoči in opore več. Na tej točki se zastavi vprašanje, ali takšne skupnosti sploh še lahko povežemo s konceptom družbene kohezije. Loughran (2003) celo meni, da je pretekla vloga skupnosti precenjena, zaradi česar se preveč poudarja tudi njena majhna vloga danes (Filipović 2007, 68).

3 TRENDI POSTINDUSTRIJSKE DRUŽBE

Pri nas je močno prisotno favoriziranje kulta podobe, kjer je bolj vrednotena estetska kot funkcionalna vrednost stanovanjske gradnje. Poudarek na pomenu urbanizma tlorisa in estetike fasade je le navidezen, saj se projektanti ne ozirajo na širši prostorski kontekst in ne povezujejo bivalnih enot z zunanjim prostorom, zaradi česar ustvarjajo monofunkcionalno bivanjsko okolje. Takšen trend narekujejo tudi tržne razmere, ki se ravna po gradnji naselij za splošni okus. Na splošno bi lahko govorili o dveh smereh pri načrtovanju prostora, in sicer o arhitekturno-elitistični in tržno-dobičkonosni (Lobnik 2006, 12–13). Ena izmed posledic profitnega interesa gradbenih podjetij in investorjev so soseske, kjer je moč opaziti utesnjenost zaradi goste naselitve, kar se odraža na pohojenih zelenicah, oteženih prehodih zaradi parkiranja avtomobilov na pločnikih in v drugih oblikah spremenjene namembnosti zemljišč (Mlinar 2008, 81). V njihovem interesu niso prostor in prebivalci, ki tam živijo oziroma bodo živeli. Gradbeniki in ostali dobičkonosno motivirani akterji imajo torej izrazito komercialno pogojene kratkoročne interese, medtem ko bi načrtovalci morali biti usmerjeni k trajnostnemu razvoju. Urejanje prostora bi moralo biti v interesih naslednjih generacij, a se kljub osebni interesu večinoma omejujejo na borbo za preživetje. Primanjkuje jim znanje o prihajajočih spremembah in čas, da bi uporabnike ozaveščali o tem (Mlinar 2008, 222–223).

3.1 Pregled pretekle gradnje

Najbolj značilne razlike med posameznimi obdobji stanovanjske gradnje pri nas so v strukturi in tipologiji gradnje. Za prvo je značilen večji obseg družbene gradnje, ki je trajala od leta 1972 do 1991, gradnja za trg pa od leta 1965 do 1972. Gre za gradnjo večstanovanjskih objektov pretežno visoke gostote (najpogosteje v zazidavi stanovanjskih sosesk), obenem pa je potekala tudi večja zazidava enodružinskih hiš z zelo redko gostoto (Mandič in Cirman 2006, 109). Preteklo gradnjo je povečini zaznamovala gradnja blokov, ki pravzaprav predstavlja eksistenčni minimum, saj so takrat z njo reševali stanovanjski primanjkljaj. Problematična je iz več razlogov; zaradi cenene izvedbe, ki je za sabo pustila mnoge tehnične pomanjkljivosti, zaradi same tipologije stanovanj, ki je bila namenjena klasični družini in danes zaradi netipičnih

oblik gospodinjestev niso več primerna (Vodopivec 2003, 10–11). Pomanjkljive so tudi pestrosti programov ter oblike objektov in javnih prostorov (Mandič in Cirman 2006, 110), članom družine večinoma niso zagotavljali zasebnosti, majhni balkoni pa jim niso nudili pristnega stika z naravo.

Popolno nasprotje takšnemu nekvalitetnemu bivanju je enodružinska gradnja, ki za posameznika predstavlja stik z zunanjim prostorom, faznost gradnje, osebno iniciativo in omogoča zasebnost. Vendar je zaradi razpršenosti gradnje prisoten negativen vpliv na širše okolje (Vodopivec 2003, 11), problem predstavlja tudi pomanjkljiva prometna, komunalna in splošna oskrba stanovanjskih območij (Mandič in Cirman 2006, 110). Tako na eni strani prihaja do zmanjševanja razpoložljivega prostora glede na število prebivalcev (zmanjšuje se velikost parcel, povečujejo pa razni rezervati, ki niso dostopni za individualno uporabo), po drugi strani pa se čuti vse večja potreba po njem (Mlinar 1990, 10–11). Povečana gostota prebivalcev in želja po bivanju v enodružinskih hišah z vrtom vodi do vse višje cene zazidljivih zemljišč, ki bodo iz teh razlogov manj dostopna. To sicer ne pomeni, da bo okrnjena želja po individualizaciji, saj jo lahko zagotovimo tudi znotraj goste zazidave, vendar pa se zmanjšuje delež posameznikov, ki imajo dostop do najbolj zaželene oblike bivanja, tj. do samostojne hiše z vrtom (Mlinar 2008, 48). Če povzamem, ne ena ne druga oblika stanovanjske gradnje ne ponuja ustreznega bivalnega okolja.

3.1.1 Urbanistično-arhitekturne značilnosti tipov gradnje

Mikrolokacijski vidik obravnava kakovost ožjega bivalnega okolja, in sicer: primernost infrastrukturne opremljenosti območja (npr. prometna, komunalna, družbena), kakovost okolja (npr. onesnaženost zraka, hrup), tipologijo zazidave in opremljenost okolice (otročka igrišča, druženje stanovalcev), varnost bivalnega okolja pred vandalizmom in kriminalom. Zanima nas vrednotenje urbanistično-arhitekturnih značilnosti stanovanjskega okolja, ki ga določata prevladujoča vrsta stanovanjskih stavb in urejenost neposrednega bivalnega okolja (Mandič in Cirman 2006, 110).

Manjše število stanovanj v večstanovanjskih objektih zaradi možnosti boljše in lažje komunikacije med stanovalci, manj hrupa in boljše preglednosti nad uporabo skupnih

prostorov predstavljajo večjo kakovost bivanja. Upoštevajoč te dejavnike kot kakovostna stanovanja opredeljujejo tista v stavbah z do 20 stanovanji (Mandič in Cirman 2006, 112). Danes se s tem podatkom marsikdo ne bi strinjal, saj se za bolj kakovostna in trajnostna stanovanja smatrajo vila bloki z manj strankami. Za večino gospodinjstev so najbolj prepoznavne kvalitete stanovanjskega okolja mirna in zelena okolica, ekološki materiali, zagotovljeno parkirišče, lasten vrt ali atrij in bližina rekreacijskih površin. Težave, ki stanovalce najbolj motijo so onesnažen zrak, odsotnost rekreacijskih površin, hrup v okolju, pomanjkanje varnega prostora za igro otrok na prostem in težave s parkiranjem. Najbolj so jim izpostavljeni stanovalci v visoki in srednje visoki zazidavi, kjer so večje gostote naseljenosti, medtem ko so za nizko oz. manj gosto stanovanjsko zazidavo značilne slabe prometne povezave (Mandič in Cirman 2006, 118–120).

3.1.2 Struktura prebivalca glede na tipologijo gradnje

Za Slovenijo je značilno visoko vrednotenje bivanja v prostostoječi individualni (družinski) hiši z vrtom v manjšem kraju ali celo na samem, vendar v bližini večjega mesta (Mandič in Cirman 2006, 85). Najstarejši prebivalci so nadpovprečno zastopani v podeželskih naseljih, medtem ko so mladi in pripadniki srednje, najbolj aktivne generacije od 35 do 54 let, naseljeni v manjših mestnih naseljih. Glede na tip stanovanjske stavbe je značilno, da v stolpnica in blokih stanuje nadpovprečno število mladih, v individualnih hišah pa je več starejših prebivalcev (Mandič in Cirman 2006, 88). Trend v smeri povečevanja deleža stanovanj v individualnih družinskih hišah se bo ohranjal na račun ekonomsko in izobrazbeno višjih slojev, ki bodo skušali izboljšati svoj razmeroma neugoden položaj bivanja v večstanovanjskih hišah z relativno nizkim stanovanjskim standardom. Povezano s tem bo prišlo do spremembe lokacije bivanja, kar bo povzročilo praznjenje večjih mestnih stanovanjskih sosesk (Mandič in Cirman 2006, 88–89). Podatki namreč kažejo izrazito prevlado suburbanega in razpršenega podeželskega stanovanjskega bivalnega prostora (Mandič in Cirman 2006, 106). Navkljub temu pa je temeljni motiv preseljevanja zamenjava stanovanjskega tipa in ne zamenjava lokacije (Mandič in Cirman 2006, 106).

V prihodnji stanovanjski zidavi je v ospredju zagotavljanje čim večje individualne svobode v pogojih čim bolj zgoščene zidave. Problematično je mnenje, da imamo na izbiro le dva tipa zazidave, in sicer blok kot tip manjvrednega kolektivnega stanovanja v mestu ter individualno hišo z vrtom kot najbolj zaželeno obliko bivanja. Sodobno zasnovane stanovanjske hiše namreč skušajo iz obeh preteklih oblik gradnje izluščiti le najboljše. Odgovorijo na vprašanja, kako posodobiti stanovanjsko arhitekturo, kako na novo urediti njihove funkcionalne povezave in jih med seboj premešati, kako vsem stanovalcem zagotoviti kar največjo stopnjo zasebnosti in kako zasnovati stanovanje, ki ga je možno hitro in enostavno preurediti. Z zagotavljanjem čim večje individualne svobode v pogojih zgoščene in trajnostne stanovanjske zazidave predstavljajo alternativo razpršeni pozidavi, neželeni individualizaciji in segregaciji, kar so posledice enodružinske gradnje (Koželj v Azinović in drugi 2009, 5–6).

Da bi torej presegli negativen odnos do večstanovanjskih objektov, bi morali v stanovanjski gradnji zagotoviti bolj raznovrstna stanovanja in zgradbe, ki bi se razlikovale po velikosti, kvaliteti, opremljenosti, lokaciji ipd. in upoštevale individualne razlike. Spremenjen način življenja, kot npr. podaljševanje časa izobraževanja in odlaganje rojstva prvega otroka, ima za posledico naraščanje števila samskih gospodinjstev. To pa je le ena izmed oblik novih nedružinskih modelov bivanja, ki terjajo spremembe pri zasnovi stanovanj, npr. preusmeritev od velikih, dvodružinskih k manjšim, enodružinskim hišam ter tudi od hiš k stanovanjem v različnih sklopih bolj zgoščene pozidave. Vse to se vklopi v nacionalni stanovanjski program, ki izpostavlja zahtevo po manjših, skrbneje in človekovemu merilu primerneje zasnovanih soseskah z racionalno rabo zemljišča (Mlinar 2008, 78–79).

Sodobni stavbni agregat ima nalogo zagotavljati različne dejavnosti, uravnavati javno in zasebno ter povezovati grajene strukture z elementi krajine. Namen povezovanja stanovanj oz. stanovanjskih stavb v stavbne agregate je doseganje čim večje gostote, raznolikosti in hibridnosti. Za vertikalni stanovanjski model so značilne visoke stavbne strukture in zato hibridnost rabe, za horizontalni model pa nizke in goste zidave ter hibridnost zidave. Obema je skupno zgoščeno povezovanje stanovanj, ki se zgleduje po uporabnosti in individualnosti družinske hiše. Stavbni agregat naj bi bil čim bolj

hibriden v smislu, da povezuje različne tipe stanovanj oz. stanovanjskih stavb. Vključuje prostore za različne rabe, odprte in rekreacijske prostore skupne rabe, prometne površine in krajinske elemente, torej združuje elemente spremenljivega, večnamenskega, individualnega pa tudi trajnega (Koželj 2003, 61–62).

Konkretno to pomeni večjo izrabo zemljišča ob primerno nižji zidavi, razporejanje vrtov po vsej hiši, vgrajevanje prometa v stavbo, razmeščanje različnih oblik stanovanj po tlorisu in prerezu. Strnjene sklope stanovanjskih enot je potrebno oblikovati tako, da imajo zagotovljeno zasebnost in stanovanje zasnovati na način, ki ga je tekom življenja možno preprosto preurejati za različne oblike bivanja in rabe. Nasploh se stanovanjska gradnja usmerja k proizvodnji hibridnih, tipološko nedoločenih, nestandardnih stanovanjskih struktur. Poleg tega je močno prisotno vgrajevanje krajinskega elementa v stavbno strukturo, najpogosteje z atrijem, ki v gosti zidavi služi za izenačevanje pogojev stanovanja v posameznih enotah glede na orientacijo, osončenje, pa tudi glede na zasebnost in potrebni socialni odmik (Koželj 2003, 67–68).

3.2 Sodobna tipologija večstanovanjske in nizke goste zazidave po Azinoviću in drugih

3.2.1 Blok

Kot najmanj zaželen tip bivanja se blok pojavlja v različnih formah. Lahko je **osnovni**, ki je tudi najbolj optimalen, kar se tiče gospodarnosti stanovanjske zazidave ob izenačenih pogojih bivanja. Tlorisi so zelo poenostavljeni, na eno stopnišče se vežejo tri prečno postavljena stanovanja. Pri **ozkem bloku** je prednost bolj fleksibilen tloris in odmaknjen zunanji hodnik, ki zagotavlja večjo zasebnost. **Globoki blok** ponuja cenovno dostopna stanovanja, ki so posledično zasnovana po minimalnih tehničnih standardih. Je najbolj razširjen tip gradnje socialnih stanovanj. Tipična je zelo visoka gostota stanovanj na zelo strnjeni parceli, ki so večinoma orientirana zgolj na vzhodno ali zahodno stran neba. Značilnost **atrijskega bloka** je notranje dvorišče, ki je lahko zaprto ali odprto in omogoča kakovosten prostor za druženje stanovalcev. Ima dvojni značaj, uličnega oziroma javnega in dvoriščnega oziroma domačega. Prednosti so varnost, zgoščenost, prilagodljivost, zasebnost (stanovalci so skriti pred pogledi iz ulice). **Nizki blok** nudi življenje v tesnem stiku z zelenimi površinami, kjer se lahko

razvije pristna stanovanjska skupnost. Je človeku prijazno merilo zazidave z zelo fleksibilno organizacijo tlorisa, stanovanjem v pritličju običajno pripada vrt, na vrhu pa so mansardna oziroma terasna stanovanja. V **kratkem bloku** so stanovanja nanizana okoli enega jedra, praviloma so orientirana na dve strani neba, stanovalcem pa naj bi zagotavljala primerno zasebnost in osvetljenost. **Visoki blok** je pogost ob vpadnicah in glavnih cestah, saj omogoča visoko zgoščenost funkcij in ljudi. Značilnost **terasnega bloka** je stopničasto zamikanje etaž, zaradi česar pred vsakim stanovanjem pridobimo prostor za teraso, ki nadomesti vrt. Ta tip zazidave se uporablja predvsem na nagnjenem terenu. **Verižni blok** ima obliko zamaknjenih lamel ali povezanih stolpičev ter omogoča členjenje velike stavbne površine po dolžini in višini. Zamaknjene lamele na notranji strani ustvarijo vtis polzaprtega prostora, na zunanji strani pa oblikujejo niz različnih prostorov. **Blok zloženka** zagotavlja mestno strnjeno in pestro zidavo ter raznolika stanovanja, od katerih ima na fasadi vsak svoj poseben izraz. V praksi se zaradi dražje gradnje redkeje uporablja. **Blok skladanka** ima praviloma vsako etažo drugačno, kar se odraža tudi na fasadi. Stanovalce smiselno razvrsti po višini, in sicer invalide v pritličje, družine v nadstropja, premožne pa v dvoetažna stanovanja na vrhu, kjer jim terase nudijo prednosti bivanja v individualni hiši tudi sredi mesta. **Blok sestavljanika** predstavlja sodoben tip večstanovanjske stavbe s pestro socialno sliko, saj zaradi različnih tipov stanovanj tako v tlorisu kot prerezu, zagotavlja najvišjo stopnjo individualne izbire načina bivanja in povezuje odlike stanovanja v lastni hiši s prednostmi skupne uporabe bloka (Azinović in drugi 2009, 22–138).

3.2.2 Stolp

V kategorijo stolpa štejemo **stolpnico** kot tip večstanovanjske stavbe z več kot osmimi nadstropji. Tipična etaža vsebuje od štiri do šest stanovanj, razporejenih okoli osrednjega jedra. Ima pestro strukturo stanovanj, kar ustreza povpraševanju po stanovanjih za različne načine bivanja tudi v pogojih visoke zazidave. **Stolpič** je njena alternativa z največ osmimi nadstropji ter kot manjša stanovanjska skupnost zagotavlja malo večjo kakovost bivanja. Vseeno ohranja prednosti stolpa, kot so zasebnost, odmaknjenost od hrupa, čistejši zrak, prevetritev, osončenost in lep razgled. Sem spada tudi danes vedno bolj zaželena oblika bivanja, **vila blok**. Ta je odgovor na vedno večje povpraševanje po prostornih stanovanjih v mirnih soseskah z zelenjem znotraj strnjene

mestne zidave. Združuje kakovost bivanja v lastni hiši z vrtom in prednosti bivanja v večstanovanjski hiši s skupnimi prostori in skupnim vzdrževanjem. Posamezna etaža ima lahko eno do največ štiri stanovanja, vsako od teh pa je obrnjeno vsaj na dve, priporočljivo na tri strani neba (Azinović in drugi 2009, 141–169).

3.2.3 Stavbna struktura

Poseben primer gradnje predstavlja stavbna struktura, ki je kompleksna stavba s stanovanji ter poslovnimi in servisnimi dejavnostmi, ki so lahko vezane na razširjene funkcije stanovanj ali pa poslujejo samostojno. Sestavljene so iz različnih tipov večstanovanjskih stavb, ki so po prerezu večinoma zložene ena na drugo in med seboj prepletene. Posebna značilnost je, da na različnih nivojih, terasah in strehah vključujejo tudi skupne površine, igrišča, parke, strešne vrtove idr. (Azinović in drugi 2009, 24).

3.2.4 Povezane hiše

Povezane hiše pa so že bliže individualni gradnji, vendar vseeno vključujejo težnjo po zgoščeni zazidavi. Sem spada **dvojček**, kjer dve enostanovanjski hiši tvorita eno stavbo z dvema ločenima stanovanjskima enotama. Vsaka od njiju ima prostor za parkiranje, predvrt in stanovanjski vrt. Bivalni in nočni del sta ločena; v pritličju so dnevni, v nadstropju in mansardi pa nočni prostori. Zelo podoben tip gradnje predstavljajo **vrstne hiše**, ki so praviloma enonadstropne. Ob sorazmerno visoki gostoti na eni strani zagotavljajo individualnost (stanovanjski vrt), po drugi pa urejen videz soseske (predvrt z vhodom in dovozom). **Verižne hiše** se od vrstnih razlikujejo le v tem, da so med seboj zamaknjene, kar zagotavlja še večjo individualnost. Zamiki namreč zaslanjajo območje vhodov na eni in stanovanjskih vrtov na drugi strani niza. **Atrijska hiša** je enodružinska hiša z notranjim dvoriščem v obliki atrija, v katerega so usmerjeni vsi dnevni in nočni bivalni prostori, kar omogoča popolno zasebnost v notranjosti hiše in na prostem. Ta tip gradnje je najbolj primeren za predmestja, kjer zazidava prehaja v odprto krajino. **Satasto hišo** v obliki satovja sestavljajo atrijske, vrstne in terasne hiše, ki so na različne načine v največ treh etažah zložene ena na drugo ali nanizane ena ob drugi. Najboljša je kombinacija prostega pritličja s parkirišči, shrambami in ostalimi funkcionalnimi prostori ter skupne terase v nadstropju z igrišči in vrtovi. Kljub strnjeni zazidavi atriji in

terase omogočajo zeleno stopnjo individualnosti in intimnosti. Od vrstnih hiš se **hiše v vrsti** ločijo v tem, da se med seboj ne stikajo. So individualne in omogočajo racionalnejšo izrabo prostora kot enodružinska hiša, ki stoji na sredini parcele. Parcela je deljena na predvrt s parkiriščem, hišo ter stanovanjski vrt za in med sosednjima objektoma. Stanovalcem nudijo veliko mero individualnosti v raznolikem, vendar celostno urejenem nizu. **Terasne hiše** so individualne hiše v vertikalnem nizu, ki so zgrajene na pobočju. Stropna plošča spodnje hiše je običajno hkrati talna plošča zgornje. Vsaka hiša ima svoj vhod preko skupnega zunanjšega stopnišča, pogosto dve etaži, kjer je spodnja manj osvetljena in zato namenjena garaži, pomožnim prostorom in dostopu, ter lastno teraso. Hiše so stopničasto zamaknjene, zaradi česar imajo vsa stanovanja zagotovljeno primerno zasebnost in bivanje na terasi, ki nadomesti stanovanjski vrt. **Vzidava** je zapolnitev praznine med dvema hišama v uličnem nizu, kjer se njene stene stikajo s stenama sosednjih dveh hiš v nizu. Rešuje problem premalo izkoriščenih ali nezazidanih parcel v zgoščeni zazidavi v mestnih središčih in obenem prispeva k njihovemu oživljanju. Pojavijo pa se težave, kot so omejen dostop, parkiranje na parceli, osončenje in osvetljenost, zahtevna gradnja in nasprotovanja sosedov. Odgovor na življenje sodobnega človeka je **parazit**. Predstavlja manjše stanovanje ali podaljšek stanovanja, ki je odvisen od obstoječega, na katerega se priključuje. Postavimo ga lahko na ravno streho, pristavimo ob objekt, obesimo ali dvignemo ob fasadi ali vstavimo v obstoječi objekt. Je mobilni, prilagojen, stalen ali začasen, ima največkrat eno etažo in tlorisno površino od 10 do 30 m². Uporabniku ponuja širitve prostora, ki so poceni, enostavne in hitro izvedljive, hkrati pa za njegovo izgradnjo ne potrebujemo gradbenega dovoljenja (Azinović in drugi 2009, 181–262).

3.3 Značilnosti sodobne gradnje

Kljub vsemu je način zidave s strani gradbene industrije preveč standardiziran, uniformen in neprilagodljiv, da bi ustrezal alternativnim bivalnim oblikam (Sumnitsch 2003, 91). Z reševanjem problema, kako v kolektivni gradnji stanovalcem zagotoviti podobne pogoje, kot če bi bivali v hiši z vrtom, se je ukvarjal že Le Corbusier. Njegov prototip stanovanjskega ideala je bil realiziran v samostanu na obrobju Firenc, kjer so individualne stanovanjske enote zagotavljale mir in samoto, skupni prostori pa dnevne

stike skupnosti (Vodopivec 2003, 11). Alternativna gradnja tako predstavlja poskus uravnoteženja današnjih potreb. Iz stališča tipologije objektov to pomeni vpeljavo odprtih sistemov načrtovanja, ki predstavljajo možnost različne uporabe stanovanj, sodelovanje z uporabniki v procesu načrtovanja in gradnje, prilagodljivo zasnovano stanovanjskih enot, raznovrstnost in materialno pestrost, zasebnost ter odnos do zunanosti (Reichenberg 2006, 57).

3.3.1 Fleksibilnost gradnje

Večina ljudi si želi bivalni prostor spreminjati po lastnih potrebah in okusih, zato se je razvil koncept rastoče hiše, ki dopušča spremembe v smislu dozidav in nadzidav. Povprečna dolžina bivanja v sedanjem stanovanju v Sloveniji znaša 18,4 leta (Mandič 1996, 118). Najslabše za stanovalce je, kadar je bivanje določeno s togo fizično strukturo, obenem pa so sami še izrazito nemobilni. V tako dolgem obdobju bivanja v istem stanovanju številne spremembe v družini in gospodinjstvu ne dobijo ustreznega izraza v fizični strukturi grajenega okolja. Razlogi za nemobilnost so različni, eden izmed njih je upad števila novogradenj, kar zmanjša možnost za preselitev v bolj ustrezno stanovanje. Zato se okrepi iskanje izboljšav na danem mestu (Mlinar 2008, 232).

Vidimo torej, da je bilo v preteklosti, dogaja pa se tudi še danes, bolj prilagodljivo in sproščeno oblikovanje fizične strukture grajenega okolja zaradi toge vnaprejšnje določenosti precej onemogočeno, kar pri stanovalcih povzroča nezadovoljstvo. Fleksibilna raba stanovanjskega prostora dopušča možnost spremenjene rabe prostorov glede na življenjski cikel, možnost izbire med različnimi rabami stanovanjskih prostorov, možnost spreminjanja ureditve in opreme prostorov ter možnost širitve stanovanjskega prostora z dograditvami, kar je mogoče predvsem pri enodružinski hiši (Pust v Mlinar 2008, 230).

Danes je najvišja vrednota svobodna izbira posameznika, ki se individualno odloča o svojem življenju. Grajene urbane strukture izgubljajo status trajnih objektov in niso zaključene z določenimi in dokončanimi arhitekturnimi sporočili, pač pa so fleksibilna tehnološka orodja, ki so se zmožna nenehno prilagajati (Gabrijelčič v Mlinar 2008,

231). Kot uporabniki stanovanja pričakujemo istočasno protislovne značilnosti, saj si hkrati želimo varnosti in pustolovščine, preglednosti in zastrtosti, družabnosti in samote idr. Iz tega se zdi smiselno zasnovati stanovanje, kjer se nadpovprečno velike sobe povezujejo v širok osrednji povezovalni hodnik, ki predstavlja večnamensko jedro stanovanja. Ta pa lahko služi kot razstavna galerija, sprejemna dvorana, telovadnica itd. ter tako omogoča nenehno spreminjanje vsebine (Reichenberg 2003, 106).

Po tej logiki se koncept socialne gradnje kolektivnih stanovanj v celoti poruši. Novi načini bivanja zaradi spremenjenih družinskih vzorcev, kot so manjše število članov v gospodinjstvu ter večje število gospodinjstev nasploh, upad rodnosti, pričakovana višja starost, delo na domu, individualnost, novi življenjski stili in bivanjski modeli (Koželj 2003, 66), dojemanje stanovanja kot umik iz sveta idr., zahtevajo gradnjo, osvobojeno predsodkov o velikosti. Pomembno je, da takšna gradnja omogoča razvoj individualnih pobud skozi možnosti različne uporabe (Reichenberg 2003, 107). Na podlagi tega se večja povpraševanje po manjših, vendar bolj fleksibilnih stanovanjih, kjer število sob izgublja pomen, pridobiva pa ga stanovanje kot večnamenski in prilagodljiv prostor. Zamisel je torej zasnovati bolj splošno, enoprostorno stanovanje, ki ima sposobnost stalnega preoblikovanja v času (Koželj 2003, 66).

Hitrost sprememb nam onemogoča predvidevanje potreb v prihodnosti, zato se danes uvajajo t. i. odprti sistemi, ki omogočajo različne kombinacije uporabnosti, zaradi česar se popolnoma razlikujejo od tradicionalnih stanovanj, ki imajo vnaprej določene prostore in ne dovoljujejo sprememb. Zato so danes pri stanovanjski gradnji popularni »lofti« (odprti večnamenski prostori), ki jih uporabniki lahko tekom življenja prilagajajo svojim potrebam. O takšnih prilagodljivih zasnovah stanovanj je govoril že Le Corbusier, in sicer v smislu stanovanja s pomičnimi delitvami prostorov, kjer se dnevni prostor zvečer spremeni v spalnico (hiša Schröder), ali pa Miesov primer stanovanja z zveznim prostorom, brez fizične delitve sob, kopalnic, servisnih prostorov itd. Mies meni, da se idealu odprtega prostora najlažje približaš s čim bolj univerzalnimi in geometrijsko pravilnimi zasnovami. Ker ima prostor v tem primeru izredno malo omejitev, lahko prevzame kakršen koli namen (Vodopivec 2003, 13). Te novejšje oblike stanovanj lahko razumemo kot prilagodljivo, rastoče, sestavljivo, nerazdeljeno, odprto,

enoprostorno, večnamensko stanovanje, stanovanje po meri, stanovanje z delovnim prostorom, razširjeno, »drive-in« ali kombinirano stanovanje (Koželj 2003, 66). Različne tipološke enote pa naj služijo le kot bližnjica za definiranje ciljnih skupin (Reichenberg 2003, 107). Kljub temu se poraja vprašanje glede ideje stanovanja brez fizične delitve prostorov, saj posamezniku ne zagotavlja individualne zasebnosti.

3.3.2 Estetika

V postmodernem urbanem prizorišču se zgodi prehod iz odprtih javnih mestnih prostorov (npr. uličnega dogajanja na prostem) v zaprte javne ali zasebne prostore (npr. gostinske, rekreacijske objekte). Značilno je poudarjanje vizualno-simbolnih in predvsem estetskih načel pri reprodukciji ali oblikovanju prostorov (Hočevar 2000, 139). Z naraščanjem dostopnosti in odpravljanjem prostorskih ovir se pomen fizičnega prostora selektivno povečuje. Akterji postajajo občutljivi za razlike znotraj prostorov in med njimi, pozorni so na to, v čem se prostori razlikujejo, kaj dejansko vsebujejo, kaj simbolno ali funkcionalno pomenijo, koliko so vredni in čemu so namenjeni. Višanje stopnje individualizacije se odraža v krepitvi refleksivne selektivnosti akterjev (Hočevar 2000, 138). Relativno večji pomen estetiki pripisujejo mlajši in bolj izobraženi, medtem ko se starejši raje odločijo za praktičnost. K tej drugi možnosti se večinoma nagibajo tudi manj izobraženi, ki imajo za olepševanje na voljo manj razpoložljivih sredstev (Mlinar 2008, 136).

Arhitektom pogosto očitamo oblikovanje svojih stvaritev, ki delujejo, kot da jih polagajo v prazen prostor (Pirkovič v Mlinar 2008, 368). Spet drugi trdijo, da je »pretvorba nečesa koristnega, praktičnega in funkcionalnega v nekaj lepega /.../ dolžnost arhitekture.« (Karl Friedrich Schinkel v Botton 2006, 47). Arhitekturo srečujemo vsak dan, v njej bivamo in delamo, in je navsezadnje prva, ki bi lahko iz zavoženega potrošništva naredila kulturo in v mestu omogočila, da bi človek lahko živel po svoji meri (Kušar 2001, 64). Marsikdo je prepričan, da sama estetika stanovanjskega objekta ne zagotavlja tudi sreče v njem, kaj šele, da bi na ljudi, ki tam bivajo, prenesla neke vrednote (Botton 2006, 18). Botton je v nasprotju z njimi prepričan, da lepa arhitektura lahko odraža neka etična sporočila, ne more pa jih vsiliti (Botton 2006, 20).

Narekuje nam, kakšen slog življenja bi bil najbolj primeren znotraj in zunaj nje, v stanovalcih zbuja določena razpoloženja (Botton 2006, 72). Kar iščemo v arhitekturi ni daleč od tistega, kar iščemo v prijatelju (Botton 2006, 88). Še več, Botton neuspeh arhitektov pri načrtovanju primerne bivalnega okolja povezuje z nezmožnostjo posameznikov, da najdejo srečo na drugih področjih življenja. Zaradi slabe arhitekture ne bomo razumeli kdo smo in kaj nas bo zadovoljilo, kar bo vodilo v sprejemanje napačnih odločitev (npr. izbira napačnega partnerja, službe ...). Nasprotno pa so zgradbe, ki jih zaznamo kot lepe, delo arhitektov, ki so zmožni ustvariti okolja, ki zadovoljujejo potrebe, za katere zavestno nikoli nismo vedeli, da jih sploh imamo (Botton 2006, 249). Primer slabe arhitekture v okviru te ideje nakazuje uničevanje ulic, ki nimajo ustrezne razsvetljave ali pa občutek jeze, ko bi se morali zavedati, da smo v resnici žalostni (Botton 2006, 248). Arhitektura ne predstavlja le estetskega oblikovanja zgradb, ampak v večji meri predstavlja ustvarjanje bivanjskega prostora, ki mora zagotavljati večjo kvaliteto življenja, psihofizičnega počutja, produktivnosti, izobraževanja, vrednosti nepremičnine, manjšo stopnjo kriminala idr.

Izpostavila bi še problem sprejemanja sodobne arhitekturne estetike s strani širše slovenske javnosti. Stanovanjska gradnja, ki bi v razvitem delu dobila vse pohvale, je pri nas deležna zaničevanja. Švica je lep primer izredno inovativne arhitekture, ki uporablja tradicionalno izročilo, toda na drugačen, bolj sodoben način. Tega na žalost podpovprečen in zadušljiv okus Slovence ne dojame, saj mu estetsko vrednost predstavlja enodružinska hiša raznih oblik in barv s stolpiči in številnimi strešinami. Estetska in premišljena arhitektura, ki išče skladnost v prostoru, pa za domačine postane vir nemirov (Koželj v Mljač 2009, 21).

3.3.3 Stik z naravo

Izsledki raziskav so pokazali na razmeroma visok delež stanovanj z odprtim prostorom (Mandič in Cirman 2006, 124). Vsako stanovanje naj bi imelo dostop do odprtega prostora in po podatkih ankete vidimo, da ga večina stanovanj ima. Potrebno pa se je vprašati o kvaliteti le-tega. V primeru starejših zgradb je velikost balkona tako

minimalna, da je praktično neuporaben, še bolj pretresljivo pa je, da se s takšnim problemom srečujemo tudi pri novejši gradnji.

Pritličnim stanovanjem v stanovanjskih blokih včasih pripadajo majhni bivalni vrtovi, ki jih arhitekti in vlagatelji radi poimenujejo atriji. Atrij si običajno predstavljamo kot neko intimno površino, introvertirano znotraj hiše, ki stanovalcem omogoča mirno bivanje na prostem. Vendar so v množični blokovni gradnji daleč od takšnega pojmovanja, pravzaprav so izpostavljeni vsem negativnim vplivom v večstanovanjskem objektu, zlasti nezaželenim pogledom in hrupu tako s pritličnega nivoja kot tudi iz višjih nadstropij. Z majhnim objektom, ki ima v pritličju samo dve stanovanji, bi lahko hkrati rešili dva problema, in sicer možnost zasebnega vrta na južni strani stavbe, ki se ga zameji proti vzhodu in zahodu, celotna severna stran stavbe pa se nameni oblikovanju vhodnega prostora, kjer lahko nastane prijeten skupni prostor za srečevanje stanovalcev (Gazvoda 2006, 44).

3.3.4 Participacija posameznikov pri načrtovanju

V stanovanjski gradnji je značilna težnja po uveljavljanju enotnosti raznolikosti v fizičnem in družbenem okolju. To je težko dosegljivo, saj načrtovalci ne morejo ustreči edinstvenim željam vsakega potencialnega uporabnika. Poleg tega pa tudi vsak uporabnik deluje sam zase, ko znotraj enotne, včasih tudi uniformno grajene strukture, izražajo svoje individualne preference, okus ter finančno in politično moč (Mlinar 2008, 133–134). Posamezniki kot naročniki načrtov in potencialni uporabniki, še posebej tisti z višjo stopnjo izobrazbe, zaradi vedno bolj raznovrstno oblikovanih okusov postajajo nenadomestljivi soudeleženci v procesu načrtovanja in gradnje. V prihodnje bo prihajalo do vse izrazitejšega posebljanja stanovanjskih prostorov (Mlinar 2008, 135). Vpliv potencialnega uporabnika se bo uveljavljal predvsem v zaključnih fazah graditve stanovanj, v primeru hiš pa že pri sami zasnovi. Ljudje se niso več pripravljene sprijazniti s ponujeno ponudbo stanovanj, ki jim ni pisana na kožo. Povečuje se tako njihovo zanimanje kot usposobljenost za soudeležbo v snovanju, graditvi in preureditvi njihovega bivalnega okolja (Mlinar 2008, 366).

3.3.5 Sodobne grožnje sosekam

Pri opredeljevanju javnih prostorov se srečamo tudi z vprašanjem dostopnosti; ali je ta neomejena, ali pa veljajo fizične ali kulturne omejitve (Gantar 2006, 74). Danes, ko družbo vedno bolj povezujemo s tveganjem, veliko ljudi varnost išče znotraj novih oblik skupnosti, predvsem v smislu ograjenih sosek, kjer se osamijo od potencialne nevarnosti zunaj ograde. Podoben primer so tudi »NIMBY« (»not-in-my-back-yard«), kjer se povežejo posamezniki, katerih skupen cilj je v soseki ohraniti ustrezno strukturo prebivalcev, ki ne ogroža družbenega dobra (Filipović 2007, 78). Blakely in Snyder (1997) tako ograjene skupnosti razlikujeta na tiste, ki vzdržujejo poseben življenjski stil, tiste, ki temeljijo na ugledu, statusu in prestižu ter na tiste, ki se osredotočajo na zagotavljanje varnosti (Gantar 2006, 75). Bauman (2001) o ograjenih skupnostih govori kot o prostovoljni »getoizaciji«, zapiranju v varne utrdbe, ki lahko vodi tudi v militarizacijo soseke (npr. lokalne straže). Takšna izolacija od ostalega sveta vodi v še večjo osamitev, ker posamezniki vse zunaj te pregrade začnejo dojemati kot grožnjo (Filipović 2007, 79). Marsikdaj imajo fizične ograde predvsem simbolni pomen in fizično ne preprečujejo vdora v bivalni prostor, zato so bolj mentalna ovira. Po drugi strani se lahko ograjene skupnosti sprevržejo v oblike stalnega nadzora, ki lahko na razne načine omejujejo individualne življenjske stile in posebnosti, na primer z omejevanjem obiskov, igre otrok, vožnje z avtomobili, nočnega življenja in podobno. Dejansko se zgodi redukcija življenjskih stilov na zelo visok skupni imenovalec, ki zmanjša različnost (Gantar 2006, 75). Atkinson in Flint (2004) takšne skupnosti vrednotita pozitivno, ugotavljata namreč, da omogočajo hitre in varne povezave med prostori vsakdanjega življenja (npr. med delovnim mestom, domom in pristočnimi dejavnostmi). V tem primeru je soseka le sredstvo za nemoteno gibanje, ne omogoča pa vzpostavljanja stikov ali celo identificiranja. Za takšen način življenja se večinoma odločajo elite, ki se od ostalih ločijo predvsem zaradi iskanja občutka varnosti in ne zaradi iskanja sebi podobnih. Iz tega lahko sklepamo, da ograjene skupnosti niso nujno notranje povezane, ampak ponujajo nek življenjski slog in ugled (Filipović 2007, 79). Medtem pa jih Manzi in Smith-Bowers vidita kot skupno dobrino (»club good«). Sicer obstajajo nesoglasja med stanovalci, hkrati pa obstaja tudi precejšnja stopnja

sodelovanja med njimi, predvsem zaradi skupnega interesa izboljšanja soseske (Filipović 2007, 80).

Ameriški analitiki se sprašujejo, ali ograjene skupnosti predstavljajo poskus individualiziranega odgovora premožne Amerike na javne in urbane probleme (Gantar 2006, 75), ali pa so le dokaz, da je družba popolnoma izgubila občutek za solidarnost, saj se namesto za reševanje socialnih neenakosti bogatejši sloji pred resničnostjo raje skrijejo za zidove (Vodopivec 2003, 17). Posebno pozornost je potrebno nameniti nepredvidenim in neželenim posledicam načrtovanja sosesk za različne strukture ljudi, predvsem je to opazno pri soseskah z visoko stopnjo ljudi z nizkimi dohodki, saj s tem kopičimo družbene probleme. Ta skupina ljudi ima že v osnovi slabši dostop do ekonomskih in socialnih virov, njihova koncentracija v deprivilegiranih soseskah pa še dodatno pripomore k težavnemu izboljševanju lastnega položaja (Filipović in Boškić 2003, 160). Kot negativna posledica ograjevanja se pojavi tudi vprašanje razmerja med skupnim in privatnim v mestu. Do tega pride, ko takšne skupnosti zavračajo plačevanje davkov za skupne storitve, saj jih zagotavljajo z lastnimi sredstvi, upirajo se tudi teritorialni priključitvi teh lokacij v mestna območja, zaradi česar razpade koncept urbanega upravljanja in občutek odgovornosti za širšo skupnost (Gantar 2006, 75).

Pri nas še nimamo pravih ograjenih skupnosti, obstajajo pa že posamezne stavbe s skupnimi javnimi prostori, ki so ograjeni in na voljo le stanovalcem (Gantar 2006, 75). V urbani politiki je potrebno uvesti lokalno usmerjene politike, tudi takšne, ki bi se ukvarjale s soseskami. V Sloveniji takšnih politik, ki bi se lotile vprašanja problematičnih sosesk, za zdaj še ni (Filipović 2007, 75–76).

4 USTREZNA VSEBINSKO-STRUKTURNA ZASNOVA STANOVANJ IN SOSESK

4.1 Zasnova stanovanja

4.1.1 Pomen doma

»Stanovati pomeni prebivati nekje, bivati pomeni biti doma. Biti doma, pa je privilegij razvoja intimnega odnosa med prostorom in njegovimi uporabniki, odnosa, ki se neprestano spreminja in ga tvorijo zgodbe preteklega, zahteve sedanjosti in nabož bodočega /.../ Dom je torej osnovni pogoj za človekovo osebno rast« (Reichenberg 2003, 107). Pojem dom povezujemo s takšnimi stanovanjskimi enotami, ki so v harmoniji z našimi notranjimi nagnjenji. Potrebujemo ga tako s psihološkega kot fizičnega vidika, predstavlja nam neko zatočišče, kamor se lahko umaknemo in pokažemo svoj pravi jaz, tam smo osvobojeni (Botton 2006, 107). V njem si oddahnemo pred vsakodnevnimi zaigranimi interakcijami, hkrati pa z arhitekturo drugim sporočamo, kdo smo, in o tem opominjamo tudi sebe (Botton 2006, 119, 126).

Primerno stanovanje ni le stvar zasebne sfere, saj imajo mestne in državne oblasti že stoletja vrsto pristojnosti glede bivalnih razmer prebivalcev. Duffy (1998) poudarja pomen primerne stanovanja za človekovo dostojanstvo (Mandič in Filipović 2005, 706). Kriteriji za primerno stanovanje niso povezani le s samim stanovanjem, pač pa tudi s širšimi okoliščinami bivanja, kjer bi lahko izpostavili fizično urejenost soseske, njeno infrastrukturno opremljenost, sosedske odnose, občutek varnosti, stopnjo kriminala idr. Tudi pri stanovanjskih standardih je zaznati prehod iz univerzalnega pojmovanja primerne stanovanja k stanovanjem, prilagojenih popolnoma individualnim potrebam in življenjskim okoliščinam posameznika (Mandič in Filipović 2005, 709). Za Slovenijo je značilno, da se pod mirnim in zadovoljnim površjem skrivajo dokajšnje strukturne napetosti, saj se po stanovanjskih površinah na osebo uvrščamo zelo nizko, po zadovoljstvu s temi površinami pa paradoksalno zelo visoko. Na slabe razmere pri reševanju stanovanjskega problema kaže tudi razmeroma visok delež mladih, ki še vedno živijo pri starših (vključuje moške med osemnajstim in

štiriintridesetim letom), hkrati pa tudi visok delež zaznanih napetosti med mlajšo in starejšo populacijo (Mandič in Filipović 2005, 717).

V vsakdanjem življenju ljudi so vidne spremenjene funkcije prostorov ter odnosov med stanovalci. Pojem stanovalca dobiva nov pomen zaradi bogatejše vsebine življenja posameznikov v stanovanjih, npr. možnost združitve dela in bivanja (Mlinar 2008, 35). Medtem ko nam informacijsko-komunikacijska tehnologija omogoča vedno večje udobje v lastnem domu, obenem posamezniku omejuje svobodo, saj je ves čas na razpolago. To pomeni, da stanovanje izgubi enodimenzionalen pomen doma in obenem služi tudi kot delovno mesto. Elektronski mediji ogrožajo zasebnost, ki jo je dom nudil kot prostor umika iz javnega življenja. Pri tem se postavlja vprašanje, ali sodobno stanovanje sploh še opravlja funkcijo doma. Enzensberger opozarja, da so danes ogroženi naši temeljni življenjski predpogoji, kot so čas, pozornost, prostor, mir, okolje in varnost. Barragan je ravno iz teh razlogov z ograjenimi vrtovi ljudem vračal zasebnost, saj meni, da posamezniki med preživljanjem časa v javnih prostorih izgubljajo notranji mir in da že televizija pomeni vdor javnega v zasebno (Vodopivec 2003, 15).

Najpomembnejša lastnost stanovanja je mirna in zelena okolica, sledijo dobri odnosi s sosedi, neodvisnost od drugih gospodinjstev, šele nato lastnosti kot ekološki materiali, zagotovljeno parkirišče, dobra naložba, bližina zdravstvenih institucij, lasten vrt ali atrij ipd. To nakazuje na dojetje stanovanja kot prostora za sprostitev, regeneracijo in umik od vsakodnevnih napetosti (Mandič in Cirman 2006, 42). V prihodnosti morda lahko pričakujemo precejšen odmik od današnjega pojmovanja stanovanja kot intimnega družinskega in osebnega prostora, saj bodo posamezniki verjetno dlje, pa tudi pogosteje odsotni od doma, kar bo vplivalo na opuščanje rabe izključno lastniških stanovanj ter pripravljenost na oddajanje le-teh tudi za krajša obdobja (Mlinar 2008, 40). Domneva, da bo stanovanje ponovno dobilo le utilitaristični pomen, se mi zdi v Sloveniji malo verjetna. Za nas je značilna nagnjenost k lastniškimi stanovanjem in prav iz tega lahko sklepamo, da nam dom predstavlja neko intimno sfero in ne le gole fizične potrebe po strehi nad glavo.

4.1.2 Kuhinja in dnevni prostor

Glede stanovanjskega načrtovanja se pojavljajo številne kritike, med drugim tudi ta, da temelji le na predstavah moških, ne upošteva pa življenjskih in bivalnih posebnosti žensk. Najbolj si ženske prizadevajo za razporeditev kuhinje, jedilnice in dnevne sobe v en skupen prostor, tako bi kljub gospodinjski vlogi še vedno bile vključene v družabnost v stanovanju. To lahko z večjo stopnjo fizične odprtosti kuhinje do drugih prostorov zagotovijo arhitekti, tehnološke izboljšave, npr. ventilacije, pa preprečujejo oz. zmanjšujejo širjenje vonjav v druge prostore. Prišlo je tudi do spremembe vlog članov gospodinjstva, ki se bolj enakopravno vključujejo v kuhinjska opravila. Zaradi vključevanja vseh članov gospodinjstva v kuhinjska opravila so potrebne spremembe v stanovanjskem načrtovanju, npr. večji prostor ter središčna namestitve delovnih prostorov in naprav (Mlinar 2008, 165–166).

Ta trend potrjujejo tudi besede Špele Videčnik iz arhitekturnega biroja Ofis, ki navaja, da pri načrtovanju stanovanj arhitekti pustijo osrednji bivalni prostor s kuhinjo, jedilnico in dnevno sobo čim bolj odprt, da ga uporabniki glede na svoj življenjski stil in želje še vedno lahko pregradijo s stenami ali omaro. Biti morajo čim bolj svetli in vezani na balkon, teraso ali zimski vrt. Omenja tudi, da se nasploh pri novogradnjah redko pojavljajo povsem ločeni dnevni prostori, kot je bilo značilno za stanovanja po drugi svetovni vojni, ko so bile družine veččlanske, že tako majhna stanovanja pa so razdrobili na čim več ločenih sob. Dnevna soba je bilo pogosto uporabljena kot spalnica, kuhinja pa povsem ločena in je na ta način gospodinja popolnoma osamila od družine, zbrane v dnevnem prostoru. Podobno je bilo tudi v starih meščanskih stanovanjih, le da so bili saloni namenjeni gostom, dnevna soba skupaj s spalnicami pa je bila pogosto umaknjena v družinsko intimo (Bojc 2009, 16).

Danes ima dnevni prostor še vedno v veliki meri reprezentacijsko funkcijo, če velikost stanovanja to omogoča, pa se pojavi še loža oziroma galerija, ki je umaknjena v zasebnost in stanovalcem predstavlja povsem intimno dnevno sobo.

Kot vidna ločnica med dnevno sobo in kuhinjo je najbolj zaželen kuhinjski otok (če to dopušča prostor), ob njem pa zlasti med pripravo hrane nastane družabni prostor (Bojc

2009, 16). Značilen je torej prehod od utilitarne k bolj estetski in identitetni funkciji stanovanja, kar se še najbolj opazi v dnevnik sobah, ki izgubljajo svojo kontejnersko vlogo (Mlinar 2008, 35). To še posebej velja za manj izobražene, za katere je značilna reprezentativna funkcija prostorov, namenjenih gostom. Je celo pomembnejša kot njena praktična uporabnost za vsakdanje življenje in ji pripišejo večjo estetsko vrednost (Mlinar 2008, 136).

4.1.3 Primeri individualizacije bivanja

Sodobna gradnja torej teži k večji prilagodljivosti, zgoščeni gradnji ter ravnotežju med individualnim in kolektivnim. Arhitekti takšne koncepte poimenujejo različno, bodisi rastoče hiše, tipološki hibridi, »kubusi«, ki se jih sestavlja kot »puzzle«, kontejnerji idr. Od pretekle gradnje se najbolj razlikujejo v tem, da uporabniku omogočajo večanje bivalnega prostora glede na življenjska obdobja. Osnovna enota zazidave je parcela točno določene velikosti, na kateri je možno zgraditi stanovanjsko enoto, ki raste npr. od 90 m² do 250 m². Takšno rast omogoča preprosta zasnova enote, kjer na osrednji servisni trak (vhod, kopalnica, kuhinja, »utilitij«, garderoba) priključujejo posamezne prostore (dnevna soba, spalnica, otroška soba), med katerimi nastanejo introvertirani atriji (Hafner 2003, 34). Enote imajo lahko dva notranja atrija, dnevnega in spalnega. Proti ulici so obrnjeni vhodi in servisni prostori, bivalni prostori z atriji so umaknjeni v notranjost. Prav zaradi introvertiranih stanovanjskih enot, so javne zelene površine zamišljene kot povezovalke posameznih zazidalnih blokov (Košak 2003, 28). Še posebej netipičen primer gradnje pri nas predstavljajo kontejnerji, sestavljeni iz modularnih enot, ki jih je glede na potrebe možno sestavljati in razstavljati (Fendre 2001, 59).

4.1.3.1 Stanovanjska soseska Gračani v Zagrebu

S tem projektom je arhitekt Hrvoje Njirič želel opozoriti na novo nastajajoče urbane vile, ki v resnici ne ponujajo nadstandardnega bivalnega udobja, ampak le drage materiale. Nagnjen teren je vplival na terasasto zasnovo treh manjših dvostanovanjskih objektov (glej Sliko 4. 1). Stanovanja so večinoma dvoetažna, imajo različne tlorise, neposreden stik s terenom, ograjen vrt ali teraso. Vse to zagotavlja podobno udobje in

visoko stopnjo intimnosti kot bivanje v hiši. Pritličja, ki imajo dostop na vrt, so namenjena dnevnim prostorom, nadstropja, ki nudijo panoramski razgled na okolico, pa so namenjena nočnim (glej Sliko 4. 2). Med objekti so kljub zelo zgoščeni gradnji urejene skupne poljavne površine, namenjene igri in druženju (Struna Bregar 2009).

Slika 4.1: Stanovanjska soseska Gračani v Zagrebu

Vir: Mimoa (2004).

Slika 4.2: Primer umestitve atrija in terase v stanovanjski soseski Gračani v Zagrebu

Vir: Mimoa (2004).

4.1.3.2 Hiša V v Zagrebu

Kot naslednji primer bi izpostavila Hišo V, delo hrvaških arhitektov skupine 3LHD, katere namen je zadovoljiti potrebe družine. Poudarek je na komunikaciji med skupnimi in individualnimi prostori v hiši. Pritličje je namenjeno skupnim dejavnostim družine, z velikim, udobnim dnevnim prostorom, ki je usmerjen proti zunanosti, prvo nadstropje pa je namenjeno individualnim sobam, kjer se s teraso le simbolično igrajo z razmerjem med intimnim in transparentnim. Hiša je na severni strani vzdolž ceste zaprta, odpre pa se v velik zasebni vrt, ki za družino ustvari občutek intimne (Zavod Big, 2008).

4.1.3.3 Seijo Ville v Tokiu

Dodala bi še primer stanovanjskih enot v Tokiu, ki skupaj tvorijo idejo skupnosti in zasebnosti, abstraktno obliko in hkrati enostavnost (glej Sliko 4. 3). Namen japonske arhitektke Kazuyo Sejima je bil ustvariti hišo v mestu, ki je v nasprotju s hišo na podeželju. Vsakemu stanovanju nudi intimen značaj, vendar brez tveganja, da bi bila okrnjena možnost druženja ali dožemanja enote kompleksa kot celote. Uporabili so poseben prostorski modul, ki se lahko množi na različne načine ter prikaže tip urbanega življenja, ki je zunanji ostalemu mestu. Velike steklene površine stanovanj se odpirajo navzven, na svoje privatne atrijske, ne da bi pri tem imeli vpogled v notranjost tujih stanovanj, kar v osrčju mesta ustvari drobno intimnega pridiha narave (Zavod Big, 2008).

Slika 4.3: Seijo Ville

Vir: Zavod Big (2008).

4.2 Zasnova soseske

4.2.1 »Mixed-use« soseske

Z urbanizacijo med drugim pride do manjšanja družbenih vezi in s tem do večje anonimnosti, individualizma in tekmovalnosti. Pomemben dejavnik pri spremenjenem načinu življenja so informacijske tehnologije, ki omogočijo vzpostavljanje virtualnih družbenih vezi na račun pomena lokalnih vezi. Takšen trend še bolj podpira delitev mest na različne cone; določeno območje je namenjeno le potrošništvu, drugo poslovnemu delu, tretje zabavi in četrto spanju. Soseska v tem primeru izgubi pomen združitve vseh teh funkcij in se na ta način homogenizira, rezultat takšnega načrtovanja pa je povečevanje razdalje med delovnim mestom in domom, manjši pomen domačega okolja ter izguba njene družabne funkcije (Filipović in Boškić 2003, 161). Namesto delitve na posamezne cone, naj bi se kompleksni odnosi med območji zasebnih stanovanj in javnih prostorov (npr. delo, prosti čas, kultura) mešali in prikrivali (Njirić 2003, 75). Možnosti za razvoj socialnih omrežij ne omejuje oz. omogoča le zasnova soseske, ampak tudi zasnova mesta ter povezave med njegovimi različnimi deli (Filipović in Boškić 2003, 161).

Današnja nova naselja so skoraj izključno samo stanovanjska, saj vrtci in osnovne šole niso več vezane nanje, izjemoma jim je dodan le poslovni program (Gazvoda 2006, 44). O »mixed use« soseskah govorijo vsi, le redki pa jih realizirajo. Po Mumfordu naj bi se v mestu udeleževalo čim več aktivnosti na čim manjšem obsegu prostora. »Mixed use« vnese pravi urbani duh, saj predstavlja več kot le pisarne in trgovine. Pomembno je zagotoviti raznolike tipe stanovanjskih hiš, da bi omogočili tudi raznolikost družbenih, ekonomskih in starostnih skupin na enem mestu. Pri načrtovanju naselij moramo preseči nepopularnost mešanja ljudi in ustvarjanja sosesk za točno določeno skupino ljudi (Krieger 2002, 106).

Teorijo o mešani rabi sosesk potrjuje tudi Mitja Majnik, direktor družbe Imos, ki se ukvarja z investicijami v stanovanjska naselja. Opazi poseben segment kupcev stanovanj, ki imajo že vnaprej izdelan načrt potreb. Imenuje jih delovno »hiperproduktivni« kupci, ki želijo imeti v neposredni bližini vso infrastrukturo, tj. službo, šole, vrtec, družbeno-kulturni program idr., zato se odločajo za nepremičnine v

središčih mest. Praviloma so pet dni v tednu v mestu, dva dni pa zunaj mesta, kjer aktivno preživljajo prosti čas (Majnik v Krivec 2009, 50).

Ko govorimo o »mixed-use« soseskah lahko opazimo, da vedno manj časa preživimo v kraju stalnega bivališča. Pogosto se znajdemo v vlogi turista, ki teži k preseganju segregiranosti v hotelskih kompleksih in k želji po vključevanju v vsakdanje življenjsko okolje domačinov. Domačini pa po drugi strani stremijo k umirjanju prometa, nočnemu miru in zmanjševanju motečega poseganja v njihovo življenjsko okolje in ritem (Mlinar 2008, 40). Vse to ponovno vodi v večno dilemo o primerni časovno-prostorski organizaciji soseske.

4.2.2 Etnično (ne)homogene soseske

S povečevanjem prostorske mobilnosti in zmanjševanjem deleža avtohtonega prebivalstva je potrebno opredeliti dilemo, ali naj bodo stanovanjska območja etnično homogena ali mešana (Mlinar 2008, 39). Evropske soseske, ki v večini podpirajo družbeno izključenost, se soočajo s problemom družbene homogenizacije, ko deprivilegirani prebivalci ostanejo v enem delu mesta, premožnejši pa v drugem. Pride tudi do kulturne fragmentacije, ko se družbene identitete gradijo glede na starost in etnično oz. versko pripadnost in ne temeljijo več na razredni stratifikaciji. Tretja težava je, da prebivalcev ne obravnavajo kot sodelujočih pri lokalnih odločitvah. Med drugim se soočajo z organizacijskim opuščanjem, kjer tako javne kot zasebne organizacije skrčijo svoje storitve ali pa so le-te nekvalitetne (npr. šole, policija, zdravstvo, slaba oskrba zunanjih javnih površin). Zaradi odsotnosti teh storitev ni mogoče usmerjati ljudi v njihovem prostem času, pojavi se podzemna ekonomija, ki pogosto temelji na grožnjah in fizičnem obračunavanju. V takšnih zaznamovanih soseskah je težavno dobiti primerno izobrazbo in zaposlitev. Stanovanjske soseske bi po Bartleyu (1998) morali usmeriti navzven, saj ločene soseske ustvarjajo navznoter usmerjene izolirane enklave.

Predvsem skandinavski pristopi podpirajo etnično mešana naselja, saj naj bi ta zagotavljala samozavest ter enake izobrazbene in ekonomske možnosti za vse. Mešanje

različnih družbenih skupin v istem stanovanjskem okolju bi lahko imelo pozitivne učinke, vendar pod pogojem, da posamezniki iz problematičnih družbenih skupin ne bi presegli določenega števila posameznikov, ki so še lahko socializirani v lokalno družbeno okolje (Holt-Jensen 2000, 282, 286, 290). Na Nizozemskem so npr. namesto projektov s ponavljajočimi se identičnimi enotami predlagali takšnega, kjer je vsaka enota drugačna (Neutelings 2003, 18). Na ta način so omogočili heterogeno socialno strukturo, ki vzdržuje živahnost območja, izogibajoč se socialnim problemom in propadanju, medtem ko tlorisna zasnova identičnih stanovanj povzroča homogenost socialne in kulturne strukture (Neutelings 2003, 25).

Drugačen primer mešanih sosesk predstavljajo počitniške hiše in stanovanja. Domačini jim povečini nasprotujejo, saj so ta večji del leta prazna, zasedajo pa najprivlačnejše lokacije. Večje povpraševanje dviguje cene zemljišč in nepremičnin, ki so posledično domačinom vedno manj dostopna (še posebej povprašujejo po garsonjerah, ki so tudi relativno najdražje), zaradi odsotnosti lastnikov pa je tudi oteženo upravljanje in vzdrževanje (Mlinar 2008, 276–277). Še zlasti jim domačini očitajo neaktivnost pri razvoju naselja. Vendar se med njimi najdejo tudi takšni, ki ne iščejo le miru in samote, ampak z lastnimi pobudami in zvezami prispevajo k raznim izboljšavam v kraju (Mlinar 2008, 278). Kljub vsemu ima tak tip mešane soseske nekaj pozitivnih posledic, in sicer bolj mešano strukturo prebivalcev, kajti kupci so večinoma višji sloji, ki tako preprečijo socialno in fizično degradacijo. Prihaja do novih spodbud, ki v doslej propadajoča naselja prinašajo življenje (Mlinar 2008, 276).

4.2.3 Nekonfliktna raba prostora za vse starostne skupine

4.2.3.1 Fleksibilnost v primeru spremembe starostne strukture prebivalcev

Nekateri avtorji navajajo, da se soseske skupaj s prebivalci gibajo skozi različne cikle, kar pomeni, da bi morale biti zasnovane na način, ki omogoča prilagajanje vsem različnim obdobjem uporabnikov, tj. mladosti, času ustvarjanja družine, staranju. Načrtovalci morajo zato dobro poznati potrebe in želje ciljne skupine, še posebej danes, ko so spremembe v načinih življenja še hitrejše (Filipović in Boškić 2003, 159). Bivanje v neki soseski lahko predstavlja le vmesno fazo v življenjskem obdobju, ker ravno v

tistem trenutku zagotavlja način bivanja, ki ustreza uporabniku. Nekaterim uporabnikom so bolj pomembne fizične in arhitekturne značilnosti soseske, drugim dinamika življenja v njej, spet tretjim vezi med prebivalci (Filipović in Boškić 2003, 159). Načeloma je več notranjih konfliktov v soseskah, kjer pride do velikih razlikovanj v strukturi interesov prebivalcev (Filipović in Boškić 2003, 160).

Glede na zelo diferencirane oblike gospodinjstev, so različne tudi potrebe po stanovanjih. Zelo zaželena je različna struktura stanovanjskih enot, kar omogoča mešanje populacije v soseskah. V primeru, da je struktura prebivalstva preveč enolična, sčasoma pride do neravnovesja v okolju. Če bi se ozko usmerili v gradnjo soseske za mlade družine, ki potrebujejo vrtec, bi čez čas, ko bi otroci odrasli in se odselili od staršev, ti ostali sami v prevelikih stanovanjih, ki bi postala predraga za vzdrževanje. Če je struktura stanovanjskih enot raznolika, se lahko v okolju, ki so ga že sprejeli za svojega, brez večjih težav preselijo v manjšo ali primernejšo enoto (Majnik v Krivec 2009, 48).

4.2.3.2 Starostniki

Staranje prebivalstva ima za posledico neskladje s spremembami v fizični strukturi bivalnega okolja, saj so jim stanovanjski objekti popolnoma neprilagojeni. Sklepajo, da se bo relativno povečal delež tistih, ki bodo zato v starosti namestitev iskali v domovih za ostarele. Vedno več je interesa za gradnjo zasebnih domov z nadstandardno kakovostjo bivanja, zelo zaželeni so tudi manjši domovi, ki nudijo bolj humano bivanje kot tisti, namenjeni večjim masam ljudi (Mlinar 2008, 170–171). Kljub temu najbolj težijo k deinstitutionalizaciji domov, se pravi pozornost posvečajo rešitvam, ki bi omogočile, da bi starostniki lahko ostali v domačem okolju (Mlinar 2008, 171). Na podlagi tega se pojavijo nove, zelo diferencirane oblike bivanja, pride do strnjevanja starejših na določenih lokacijah, kjer imajo zagotovljeno večjo pomoč, npr. varovana stanovanja (Mlinar 2008, 36).

Starostniki imajo možnost izkoristiti pomoč na domu, kratkotrajne oz. občasne namestitve, dnevno varstvo (dnevne centre), nočne namestitve idr. (Mlinar 2008, 171). Eden izmed novih vzorcev bivanja starostnikov je manjše stanovanje, prilagojeno starim

ljudem. Namenjeno je tistim, ki hočejo obdržati samostojnost in še zmorejo sami voditi lastno gospodinjstvo, vendar z občasno pomočjo pri hišnih opravilih, osebni higieni in v času bolezni. Na ta način starostniki ohranjajo svojo psihofizično dejavnost. Stanovanje mora starejšim dajati občutek varnosti, zato je potrebna skrbna izbira lokacije, smotrno načrtovanje in načini razvrščanja stanovanj, dosledna gradnja brez arhitektonskih ovir, nudenje raznih oblik organizirane pomoči. Druga oblika bivanja starostnikov je v oskrbovanih stanovanjih, namenjenim tistim, ki ne morejo več živeti povsem samostojno, zato jim neprekinjeno štiriindvajset ur na dan nudi pomoč posebej za to organizirana služba, ki je preko signalnih naprav povezana z vsemi stanovanji (Mlinar 2008, 177). Nadstandardna oskrbovana stanovanja so na voljo le najbolj premožnim starostnikom. Nudijo jim možnost samostojnosti, vključno z najvišjo mero zasebnosti, diskretnosti in zelenega miru, varnost v smislu popolne oskrbe (prehrana, čiščenje, likanje, zdravstveno varstvo ...), vrsto storitev (plesna dvorana, rekreacija, izobraževalni programi ...) in možnosti druženja, ko si ga zaželi (Mlinar 2008, 180).

4.2.3.3 Otroci

Otroci so poleg starejših tista skupina prebivalcev, ki največ časa preživi v najožjem okolju svojega bivališča, vendar so kljub temu v prostorski organizaciji bivanja zelo zapostavljeni. Razlogov za pomanjkanje primernih igrišč je več; premajhna površina, neprimerna lokacija (npr. zaradi bližine prometne ceste), nedomiselnost v opremljanju igrišč. Posledično se otroci zbirajo na neprimernih krajih npr. na stopniščih, v vežah, parkiriščih, zelenicah idr. Tam so večinoma nezaželeni, ker zaradi hrupa ali poteptanih zelenic motijo nekatere odrasle. Najbolj so otroci prikrajšani v večnadstropnih blokih ali stolpnica, saj jim starši zaradi oteženega slušnega in vidnega stika z njimi, onemogočijo preživeti več časa na prostem. Zlasti predšolski otroci so zaradi odvisnosti od prisotnosti staršev prikrajšani za bivanje na prostem. To je še posebej problematično, ker mlade družine zaradi finančnega primanjkljaja najbolj povprašujejo ravno po teh stanovanjih (Mlinar 2008, 154).

5 SOCIALNA KOMUNIKACIJA V ZUNANJIH IN NOTRANJIH SKUPNIH PROSTORIH

Odnos med individualnim in kolektivnim postaja v stanovanjski gradnji vse pomembnejši, obravnava pa odnose med uporabniki in njihovo razmerje do zunanosti (do ljudi, mesta in krajine). Danes arhitektom še vedno lahko očitamo, da se preveč posvečajo izključno estetiki (Bevk Perović arhitekti 2003, 40). »Samo specifičen in jasen arhitekturno-socialni koncept lahko uporabnikom zagotovi arhitekturno kvaliteto in s tem specifično 'identiteto', ki objektu in njegovi neposredni okolici omogoča uspešno življenje« (Bevk Perović arhitekti 2003, 41). Koncept individualno-kolektivno, torej koncept socialnih odnosov med uporabniki, njihovimi prostori in zunanostjo, lahko razumemo na več načinov: kot odnos med prostori v posamezni enoti (sobe v hiši), kot odnos med stanovanjskimi enotami (npr. blok), kot odnos med enodružinsko hišo in večstanovanjsko stavbo, kot odnos med hišo in neposredno okolico ali kot odnos med hišo in mestom (Bevk Perović arhitekti 2003, 41).

5.1 Družbena kohezija v soseskah

Posamezniki naj bi doma in v bližini svojega doma preživeli večino svojega prostega časa, zato mnoge zanima vpliv lokalnega okolja na obnašanje prebivalcev. Soseske se med sabo razlikujejo glede na fizično strukturo, kvaliteto, lastništvo, starost, lokacijo, družbeni status in življenjski slog (Walmsley 1988, 119). Imajo tudi različne vloge; lahko so sredstvo prevajanja družbene distance v geografsko distanco, lahko zagotavljajo razne storitve (trgovine, šole ipd.), občutek varnosti in pripadnosti, kar pomembno prispeva k blaginji posameznikov. Lahko nudijo prostor, kjer je možen spontan ali organiziran stik z ljudmi, lahko služijo kot prizorišče za osebni razvoj in socializacijo otrok idr. (Walmsley 1988, 120–121).

Seveda je skupnost pogosto ideološko pojmovana kot izraz tega, kar bi morala biti in ne tega, kar je. Zato jo običajno razumemo kot pozitiven koncept, ki spodbuja zaupanje med ljudmi in pripravljenost pomagati, vendar je potrebno opozoriti tudi na njene negativne učinke (Filipović 2007, 99). Komunitaristi jo vidijo predvsem kot povezano, vključujočo skupnost, ki lahko premaga uničevalne učinke individualizma. Etzioni

(1997) je to teorijo malo omilil, saj jo razume kot združitev elementov tradicije (red) z elementi moderne (dobro zaščiten avtonomija). Kljub vsemu pa njihova temeljna misel ostaja bogatenje sebstva skozi skupnost, ne glede na omejevanje posameznikove svobode (Filipović 2007, 100). Bauman (2001) poudarja predvsem odpovedovanje posameznika svobodi, ki jo terja skupnost (Filipović 2007, 99). Wheatly in Kellner-Rogers (1998) omenjata težnjo posameznikov, da bi poiskali ravnotežje med tema nasprotujočima si potrebama, med potrebo po druženju in potrebo po svobodi (Filipović 2007, 100).

Zato je potrebno najprej razjasniti koncept družbene kohezije, ki vključuje dve razsežnosti: skrb za zmanjšanje neenakosti in socialne izključenosti, druga pa zajema krepitev družbenih vezi in predanosti skupnosti ter vključuje koncept socialnega kapitala (Mandič 2005, 117). V velikih soseskah nižjo kakovost življenja in probleme v soseskah, kot so npr. visoka stopnja kriminala, slabo vzdrževanje javnih površin in stavb, nizka motivacija prebivalcev za aktivno udeležbo pri prenovi, pogosto povezujejo s pomanjkanjem kohezivnosti. Povezovanje lokalnih skupnosti z izboljšanjem kakovosti življenja se odraža tudi v novih pristopih »razvoja skupnosti«. Po Gilchristu »razvijanje skupnosti lahko razumemo kot gradnjo oz. sproščanje socialnega kapitala za kolektivno dobro« (Mandič in Cirman 2006, 135). Putnam meni, da je za postmoderne družbe značilen trend upadanja ravni zaupanja. Zaupanje pa je pomembna razsežnost kakovosti medčloveških odnosov, saj olajšuje transakcije.

Slovenija se uvršča med države z nizko stopnjo zaupanja (Mandič in Cirman 2006, 136). Le-ta narašča s starostjo in pada z višanjem izobrazbe (Mandič in Cirman 2006, 139). Pri primerjanju stopnje zaupanja v različnih tipih naselja se potrjuje hipoteza, da urbanost zmanjšuje zaupanje v ljudi oz. da je manjše zaupanje značilnost življenja v mestu. Vendar je razliko možno pripisati strukturi prebivalcev, koncentracija revnejšega prebivalstva je večja v mestu, degradiranim soseskam v mestih (propadajoče, z visoko stopnjo kriminala) in tudi bližini takih sosesk. Razlika se pojavi tudi pri tipu stavbe, saj je stopnja zaupanja višja pri ljudeh, ki bivajo v družinskih (eno- ali večstanovanjskih) hišah, kot pri tistih, ki bivajo v bloku ali stolpnici. To lahko ponovno lahko pripišemo

tipu zazidave, značilnem za podeželje v prvem primeru in mesto v drugem (Mandič in Cirman 2006, 140–141).

Splošno sprejeta je ideja, da lahko z upravljanjem soseske dosežemo velike učinke v zagotavljanju blaginje posameznikov, kot so občutek pripadanja, osebni odnosi in zdravje (Carp in Carp v Walmsley 1988, 125). Skupni prostori so lahko odprti in že v zasnovi soseske oblikovani kot prostori za druženje (parki, zelenice, igrišča idr.), ali pa so zaprtega tipa npr. posamezni deli stanovanjskih stavb ali celotne stavbe (kulturni in gasilski dom). Z izgubo takšnih prostorov se manjšata obseg in število skupnostnih dejavnosti, ki sicer delujejo kot povezovalni dejavnik. Obratni učinek takšnega zmanjševanja socialnega kapitala je večanje družbenih neenakosti ter zniževanje zadovoljstva posameznikov z življenjem v določeni soseski. Posameznikova blaginja je odvisna od vpletenosti v socialne in medosebne odnose. Občutenje domačnosti in varnosti v soseski je povezano s pozitivnim pogledom na prebivalce v soseski in pogostejšimi stiki z njimi, ki niso intimne narave, zadostujejo že bolj površinski odnosi, npr. pozdrav ali občasen klepet s sosedi. Nikakor pa poudarjanje pomena socialnega kapitala v soseskah ne sme zanemariti določene stopnje zasebnosti, ki jo uporabniki potrebujejo (Filipović in Boškić 2003, 162). Dobri sosedski odnosi imajo pozitivne učinke tako na individualnem nivoju, saj so posamezniki na splošno bolj zadovoljni z življenjem ter so manj pod vplivom stresa in strahu, kot na nivoju soseske, kjer je opaziti povečan neformalni nadzor. Lažje je tudi dogovarjanje za prenovo in izboljšave (Filipović 2006, 38). V nepreglednih situacijah, ko niso točno določene in vidne vloge posameznikov pri reševanju skupnih zadev v skupnem stanovanjskem objektu, najpogosteje pride do dejanj, ki so v škodo drugih stanovalcev. Neodgovornost in nedisciplina še bolj prideta do izraza, ko je dejanje prikrito in ni mogoče odkriti storilca. S povečevanjem nadzora tega problema ne rešijo, saj s tem izničijo težnjo posameznikov po bolj sproščenem in svobodnem življenju v mestnem okolju. Neodgovorno ravnanje se bolj uspešno prepreči predvsem z jasnejšo individualizacijo vlog posameznikov, ne pa s kolektivnimi ukrepi (Mlinar 2008, 134–135). V primeru sporov med stanovalci zaradi bolj ali manj pomembnih skupnih zadev, npr. čiščenja skupnih prostorov, hrupa, neplačevanja skupnih stroškov, nezmožnosti dogovora o

vzdrževanju zgradbe ali novih investicijah, se lahko zgodi, da nihče ne uporablja skupnega dvorišča, četudi je blok brez balkonov (Mlinar 2008, 151).

Različne skupine imajo različne kriterije pri ocenjevanju urbanega okolja, razloge za to pa najdemo v različnih pogledih na to, kaj je pomembno. V primeru, da je bivalno okolje neskladno s posameznikovo predstavo o njem (kakšno bi moralo biti), lahko ti razvijejo samoobrambne mehanizme. Zanimajo, da njihova bivalna situacija ni tako slaba, ali pa se jo sčasoma naučijo sprejeti (Walmsley 1988, 126–127). Značilno je tudi, da prebivalci novih urbanih sosesk čutijo večjo stopnjo navezanosti nanje, še posebej če le-te izpolnjujejo njihove potrebe po zelenih površinah in imajo ustrezno načrtovan splošen tloris skupnosti (Kim in Kaplan v Filipović 2006, 39). Temkin in Rohe (1998) pokažeta vpliv socialnega kapitala na kakovostnejše bivalno okolje, in sicer naj bi soseske z večjim socialnim kapitalom uspešneje odgovarjale na spremembe, ohranjale boljšo kakovost okolja in posredno imele višje cene nepremičnin (Filipović 2007, 96). Izsledki ankete iz leta 2002, v kateri je sodelovalo 75.034 danskih prebivalcev, so pokazali, da jim več kot kvaliteta doma ali estetika okoliške arhitekture pomeni ugodna družbena klima (Adriaanse 2007, 301).

5.2 Neosebni odnosi

Pri razlagi vpliva urbanega okolja na blaginjo posameznikov prevladujejo tri teorije, in sicer deterministična, kompozicijska (»compositionalist«) in subkulturalna. Prva zagovarja tezo, da je v mestu življenje podvrženo prevelikemu številu dražljajev, kar vodi v umik, odtujitev in s tem povzroči nizko stopnjo blaginje. Druga pa sklepa, da imajo število prebivalcev, gostota in heterogenost le malo vpliva na blaginjo posameznikov, ker ti pripadajo manjšim osebnim svetovom, ločenim od širše skupnosti. Največjo podporo ima subkulturalna teorija, po kateri na blaginjo posameznikov najbolj vpliva članstvo v subkulturah, ki so najbolj prisotne v večjih mestih (Walmsley 1988, 125). Stresno naravo centra mesta je opazil že Wirth. Po njegovem visoka zgoščenost zahteva posebno obliko sodelovanja in družbene organizacije, da bi posamezniki lahko normalno delovali v vsakdanjih situacijah. Zaradi velike količine začasnih stikov Choldin urbano življenje vidi razčlenjeno v različne in večkrat neosebne odnose.

Lipowsky meni, da se v mestnem okolju kopiči veliko več informacij, kot jih posameznik lahko sprejme. To se po Levy-Leboyerju odraža v tem, da posamezniki lahko zapadejo v anonimnost, za center mesta pa postane značilno pomanjkanje vpljudnosti in indiferentnost v družbeni interakciji (npr. ne pomagajo posameznikom v težavah) (Walmsley 1988, 129).

Za mesto značilen poseben tip individualnosti in družabnosti je zaznal tudi Simmel (2000). Temelj velemestnega tipa individualnosti je stopnjevanje živčnih dražljajev, ki izhaja iz hitrega in neprekinjenega spreminjanja zunanjih in notranjih vtisov. Velemesto tako predstavlja popolno nasprotje v primerjavi z majhnim mestom ali podeželjem, kjer je ritem počasnejši, običajnejši in enakomernejši. Posledica hitro spreminjajočih se dražljajev je pojav čustveno otopelih meščanov (Filipović 2007, 73). Ta zadržanost, zaradi katere pogosto svojih sosedov ne poznamo niti po videzu, meščane prikaže kot hladne in brezčutne (Filipović 2007, 74). Med tem pa Simmel odnose v velemestu opiše tako: .

/.../ v sodobnem velemestu lahko prihaja do popolne ravnodušnosti in izključevanja vsakega vzajemnega čustvenega odziva celo med sosedi na istem hodniku /.../ Tu je ravnodušnost do prostorsko bližnjega nekakšno varovalo, brez katerega bi nas velemesto duševno strlo in uničilo (Simmel 2000, 313). Če bi neprestanim zunanjim stikom s številnimi ljudmi odgovarjali tako številni notranji odzivi, kot se to dogaja v majhnem mestu, kjer skoraj vsakega, ki ga srečamo, poznamo in imamo do njega pozitiven odnos, bi se notranje povsem atomizirali /.../ (Simmel 2000, 165).

Med drugim Sennett in Grenbie opozarjata, da je podeželje s svojo homogenostjo in konformnostjo zelo družbeno represivno in zaradi tega lahko prav tako stresno kot center mesta (Walmsley 1988, 130). Sennett pa npr. opozarja na posledice, ki jih prinese takšno negativno zaznavanje neosebni odnosov in s tem povečevanje sosesk na izginjanje javnega prostora (Filipović 2007, 74). O soseskah govori kot o sektaštvu sekularne družbe, saj kot nevarno vidi identifikacijo znotraj soseske, kar lahko povzroči čustven umik pred preostalo družbo (Filipović 2007, 75). Po Hawleyju je stresno lahko

tudi zaradi pomanjkanja prednosti, ki jih nudi center mesta (Walmsley 1988, 130). Crow in drugi (2002) pa današnje sosedske odnose v mestih vidijo kot navidezno neosebno oz. vljudnostno distanco, ki je v bistvu ravnotežje med prijaznostjo in nevmešavanjem. Pogosta bližina sosedov namreč nudi preveč informacij, ki morda niso zaželene. Na ta način se ljudje skušajo izogniti pretiranemu vdoru v zasebnost drugih in tudi prevelikemu neformalnemu nadzoru (Filipović 2007, 74).

5.3 Razlogi za manjšo družbeno interakcijo

Kaplan in Kaplan vzroke za odtujenost v mestnem okolju najdeta v gneči, zmešnjavi, nasilju in hrupu. Ti privedejo do stanja, ko ljudje postanejo neobčutljivi in nezaupljivi, vedno na preži in čim bolj oddaljeni od žaljivega okolja. Posledica je lahko upad komunikacije, zaupanja, uslužnosti in dovednosti do ljudi (Walmsley 1988, 130).

5.3.1 Večnadstropne stavbe

Trend gre v smeri zmanjšanja intenzivnosti vezi s sosedi, kar še posebej velja za prebivalce v večstanovanjskih stavbah, za katere je značilna prevelika bližina in pomanjkanje zasebnosti.

Večnadstropne stavbe so problematične zaradi nižje stopnje zadovoljstva s stanovanjem, zaznana pa je tudi težava pri vzpostavljanju stikov s sosedi in ljudmi zunaj stavbe. V primeru individualne hiše je situacija obratna. Fanning je ugotovil, da premosorazmerno z naraščanjem nadstropij v stanovanjskem objektu narašča tudi nezadovoljstvo ljudi. Cohen in Sherrod menita, da bivanje v takšnem objektu stanovalcem vsiljuje preveč informacij, zaradi česar težko obvladujejo vsakodnevno življenje (Walmsley 1988, 132). Druženje stanovalcev v večstanovanjskih objektih je več ali manj omejeno na pozdravljanje, ob kakšnih tragičnih dogodkih občasno izkažejo tudi solidarnost. Najpogostejša oblika povezovanja stanovalcev je v manjše skupine družin ali posameznikov, ki si medsebojno pomagajo, se obiskujejo, urejajo skupne prostore, se zbirajo pred blokom idr. Bolj pogosta so druženja otrok in najstnikov (Mlinar 2008, 150).

5.3.2 Hrup

Socialno komunikacijo ogroža tudi hrup. Raziskave so pokazale, da je pešcem hrup neprijeten, zato raje pospešijo korak, da mu čim prej pobegnejo. Page je raziskal vpliv hrupa na pripravljenost posameznikov pomagati tujcem ter ugotovil, da z naraščajočo stopnjo hrupa le-ta pada. Razlogi za takšno vedenje bi lahko bili preobremenitev posameznikov z informacijami, zaradi česar izločijo vse nepotrebne informacije. Zaradi motečega hrupa posamezniki niti ne opazijo, da bi kdo potreboval njihovo pomoč, hrup onemogoča komunikacijo, zaradi česar jo močno pospešijo, pogosto z odklonjeno pomočjo. Hrup je negativen dejavnik, od katerega posamezniki bežijo in zaradi katerega so zelo nezainteresirani za sodelovanje. Za večino ljudi pa neznamen hrup ni moteč (Walmsley 1988, 132–133).

5.3.3 Gneča

Vpliv gneče na vedenje posameznika se kaže v preobremenjenosti z dražljaji, ko posameznik ne zmore sprejeti vseh informacij. Prihaja do kršenja intimnosti z omejevanjem vedenja, ki lahko povzroči frustracije, stres, strah, depresijo, zmedo itd. (Walmsley 1988, 135–136). Stokols je razlikoval med primarnimi in sekundarnimi okolji. Prva so dom, šola, služba, druga pa so bolj prehodne narave, npr. trgovine, javni transport idr. Jasno je, da je gneča v domačem okolju večja grožnja posamezniku kot gneča na koncertu (Walmsley 1988, 136). Sherrod tako ločuje gnečo v nenadzorovanih situacijah in gnečo v situacijah, ki jih zaznavamo kot nadzorovane. Osnovne načrtovalske oblike, kot so znaki in pregrade, lahko veliko pripomorejo k zmanjšanju zaznanih stopenj gneče. Ker je gneča skupinski fenomen, je po Altmanu odvisno od posameznika, v kolikšni meri se bo znal spopadati z njo. Odvisna je od njegove sposobnosti postaviti meje pri uravnavanju družbenih stikov in vzdrževanju intimnosti (Walmsley 1988, 137). Osebni prostor je ena takšnih meja, s katero lahko preprečimo preveliko število dražljajev. Z omejevanjem vedenja drugih si zagotavljamo optimalno stopnjo vedenjske svobode in svobodo pred fizičnim napadom (Aiello in Thompson v Walmsley 1988, 137). Potrebno se je zavedati kulturnih razlik pri pojmovanju osebnega prostora, zato Hall loči med »contact cultures«, kjer je med člani pogosto prisotno

dotikanje, in zato bolj tolerirajo gnečo, ter med »non-contact cultures«, kjer je dotikanje rezervirano le za bolj intimne situacije (Walmsley 1988, 137).

Gneča vpliva na zadovoljstvo s stanovanjem, le malo pa tudi na samo zdravje. Nezadovoljstvo izvira iz posameznikovih pričakovanj o okolju in gneča sama po sebi ni problematična, takšna postane le, kadar je nenadzorovana. Prostor oblikuje družbeno naravo na dva načina; skupine postopoma opredelijo kakšno vedenje je primerno na njihovem območju in prostor dobi pomen skozi proces socializacije. Vpliv gneče in visoke gostote naselitve na človekovo obnašanje je zelo spremenljiv (Walmsley 1988, 138).

5.4 Prostorska organizacija

Fizični oz. okoljski posegi v prostor poleg fizične strukture spremenijo tudi odnose med ljudmi, njihovo identifikacijo in zaznavanje prostora kot lastnega ali tujega (Filipović 2007, 108). Teoretiki podpirajo dve možnosti razvoja krajevne identitete. V kakovostnih okoljih prevladuje model identifikacije, kjer posledično pride do kohezije, v manj kakovostnih okoljih pa je v ospredju kohezija, ker se prebivalci zavedajo slabe razvitosti javnih storitev in zato razvijejo boljše neformalno sodelovanje (Filipović 2007, 109).

Zimring ugotavlja, da je s pravilnim načrtovanjem možno pospeševati družbeno interakcijo in razvoj družbenih mrež, s čimer preprečujejo strah, depresijo, anomijo in asocialno obnašanje. V nasprotnem primeru nepremišljeno načrtovanje vodi v nevljudnost stanovalcev, ki je fizične (zapuščena stanovanja, vandalizem) in družbene narave (postopanje problematičnih družbenih skupin pred stanovanjsko zgradbo) (Walmsley 1988, 132). Tudi Kim in Kaplan (2004) sta želela ugotoviti vpliv fizičnih lastnosti soseske na občutek skupnosti, kar po njunem predstavlja novo urbano načrtovanje (dizajn). Pod proučevane fizične značilnosti soseske sta umestila gostoto naselitve, opremljenost s storitvami, arhitekturno oblikovanje idr. Pri tem sta ugotovila, da ljudje iz nove urbane soseske čutijo večjo stopnjo navezanosti na sosesko, pomembno vlogo igrajo odprti prostori, ki spodbujajo sprehajanje in s tem večajo možnost interakcije. Izpostavita predvsem zelene površine in splošen tloris. Vendar se

avtorji strinjajo, da fizične značilnosti najmanj vplivajo na družabne vzorce, bolj pa na druge razsežnosti občutka skupnosti (Filipović 2007, 102). Občutek navezanosti na sosesko pripisujejo predvsem manjšemu strahu pred kriminalom, boljšemu vzdrževanju stavb, manjši stopnji vandalizma ter višji stopnji kakovosti soseske (Filipović 2007, 103).

Idejo, da fizična preureditev sčasoma lahko pospeši družbeno vključenost, saj prijetno bivalno okolje združi prijetne ljudi, je podpiral tudi tradicionalen pristop do urbane prenove. Nadaljnje raziskave so pokazale, da prebivalci prenovam samih stanovanjskih zgradb ne dajejo posebnega pomena, pač pa dajejo večjo pomembnost izboljšanju skupnostnih storitev in zunanjim površinam (Holt-Jensen 2000, 285). Težko je posploševati, vendar ponovno obstajata dva pola ljudi, izpostavila bi predvsem mlade, zaposlene posameznike, ki velik pomen pripisujejo tudi sami arhitekturi zgradbe, ne le njenim zunanjim površinam. Bonaiuto in drugi (2004) so analizirali uporabo soseske glede na različne posameznike, ki so jih ločili na več skupin. To so uporabniki, omejeni na sosesko (sem spadajo manj izobraženi, ki so že dalj časa v soseski), »multipli hiperaktivni« uporabniki (uporabljajo tako mestno središče kot tudi prostore v svoji soseski in zelene površine), kakovostni uporabniki (mlajši in višje izobraženi, mestno središče in prostore v svoji soseski uporabljajo za kulturne dejavnosti in druženje) ter marginalni uporabniki (starejši in delovno neaktivni, ki so osredotočeni predvsem na dom). Razne funkcionalne pomanjkljivosti soseske zmotijo predvsem »multiple hiperaktivne« in kakovostne uporabnike (Filipović 2007, 113). Kot opažam tudi sama, so pri vzdrževanju in urejanju tako notranjih kot zunanjih skupnih prostorov najbolj aktivni prav tisti, ki tam dejansko preživijo najmanj časa in po opisu ustrezajo prav slednjima dvema skupinama.

Nikakor torej ni možno s prostorsko organizacijo bivanja vplivati na njihovo druženje, saj s tem zanemarijo razlike med ljudmi in težnje po vse večji selektivnosti v vzpostavljanju stikov med njimi. Namesto da bi posegali v osebno življenje posameznih stanovalcev ali v intimno sfero posameznih družin in jim tako vsiljevali nujnost srečevanja stanovalcev, je potrebno pozornost posvetiti prostorskim ureditvam, ki zgolj

ustvarjajo možnosti za srečanja na nevtralnem terenu ter jim tako dopuščajo možnost izbire medsebojnega povezovanja ali ohranjanja določene distance (Mlinar 2008, 151).

5.5 Teorije o usodi sosesk

Z urbanizacijo in večjo mobilnostjo prebivalcev izginja podoba tradicionalne soseske, ki je ljudi združevala na podlagi fizične prostorske bližine. Moser in drugi (2002) menijo, da obstoj enofunkcijskih, homogenih stanovanjskih območij, večanje razdalje med delovnim mestom in domom, prisilna mobilnost in avtonomnost stanovalcev zmanjšujejo pomen domačega okolja. Poleg tega zasebnost doma, ki po novem vključuje mnoge dejavnosti, ki so se prej opravljale zunaj doma, zmanjšuje priložnost za stike z drugimi (Filipović 2007, 72). Obstaja več teorij o usodi sosesk, prevladuje ta, ki jo omenjata Guest in Wierzbicki (1999). Zagovarjata tezo o vmesni, posredni skupnosti. Posamezniki znotraj nje imajo vzpostavljene tako lokalne vezi kot tudi vezi zunaj soseske (Filipović 2007, 84). Putnam (1995) omenja »bonding« in »bridging« vezi, kjer prve temeljijo na močnih in homogenih vezeh (krog prijateljev se prekriva), druge pa na šibkih in heterogenih. Poudarja pomen šibkih vezi, ki ustvarijo večjo količino socialnega kapitala, saj povezujejo heterogenejske skupine ljudi (Filipović 2007, 92). Poleg teh Granovetter omenja tudi odsotne vezi, ki po njegovem nimajo posebnega pomena, izražajo pa se v kimanju ljudem, ki bivajo v isti ulici (Filipović 2007, 86). Podobno proučujeta šibke vezi tudi Henning in Lieberg (1996). Za njihov razvoj se jima zdi pomembno lokalno prizorišče, predvsem zaradi stalnosti, ki jo omogoča prostorska bližina. Ločita tri stopnje šibkih vezi, in sicer prepoznavanje (posamezniki se med seboj prepoznajo in pozdravijo, ko se srečajo), pozdravljanje (višja stopnja, saj posamezniki z njimi tudi spregovorijo) in pomoč (vezi že mejijo na močne, saj posamezniki drug drugemu ponudijo praktične usluge). Modri ovratniki sosedskim odnosom pripisujejo večji pomen kot beli ovratniki in imajo tudi pogostejše stike na lokalni ravni (tako šibke kot močne), medtem ko imajo beli ovratniki več šibkih vezi (Filipović 2007, 91).

5.5.1 Ideologija pristnosti

Sennett opozarja na ideologijo pristnosti, prepričanje, da je bližina med ljudmi moralno dobro. Meni, da smo mnogokrat ujeti med instrumentalnimi in emocionalnimi

družbenimi odnosi. Prvi pomenijo nujno zlo, medtem ko nas drugi izpopolnjujejo, ker nam omogočijo intimnost, ki jo najdemo v družini, soseski in med prijatelji (Sennett 2002, 263). Družbene odnose primerja z igro v gledališču in jih definira kot nošenje mask (vljudnost). Posameznike ščitijo drugega pred drugim in jim obenem omogočajo medsebojno druženje. Maske predstavljajo čisto družabnost, očiščeno posledic moči in zasebnih občutkov, zaradi česar posamezniki niso z ničemer obremenjeni. Intimna družba iz posameznika ustvari igralca, prikrajšanega umetnosti, saj mu ne zagotovi nekega neosebne prostora, kjer bi bila igra izvedljiva (Sennett 2002, 264).

Moderne soseske vidi kot nekakšne oblike bratstev, za katere je značilna nedružabnost, saj gradijo na pristnih odnosih. Bolj ko so intimni, manj so družabni. Skupine podobnih so torej vedno manjše, zato je za bratstva značilna fragmentacija in notranja delitev, ki na koncu vodi v »bratomor« (Sennett 2002, 265–266). Zaton družabnega življenja v mestu je po njegovem izraz izgube ravnotežja med javnostjo in zasebnostjo, saj moderne skupnosti podpirajo bolj osebne (»face-to-face«) stike ljudi na nekem ožjem lokalnem območju (Sennett 2002, 298). Danes skupnost (bratstvo) predstavlja emocionalen umik iz družbe in hkrati teritorialno oviro znotraj mesta (osamitev od družbe). Posameznikom obljublja teritorij intimnih občutkov, medtem ko urbano oz. javnost pomeni teritorij neosebne praznine (Sennett 2002, 300–301). Svet izven skupnosti doživljajo kot manj pristen, zato se obrnejo navznoter, k ljudem, ki so bolj razumevajoči. Njihova družabnost temelji na zelo intimnih odnosih. Drug drugemu se razkrijejo kot osebe in postopoma izgubljajo željo po skupnem delovanju. Maske pa ustvarjajo čisto družabnost, ki temelji na družbeni distanci, saj ne vpletajo osebnih čustev (Sennett 2002, 311).

Povezanost soseske lepo prikazujejo trije modeli. Pojasnjevalni model socialne integracije posameznike razlikuje po stopnji vključenosti v socialna omrežja, kajti nekateri, npr. ženske in starši, so zaradi svoje vloge preko otrok bolj povezani s sosesko (Filipović 2007, 117). Pojasnjevalni model potreb vidi močnejša sosedska omrežja pri tistih skupinah ljudi, ki imajo zaradi finančnega ali časovnega primanjkljaja manj možnosti za mreženje zunaj sosesk. Pojasnjevalni model kompetitivnosti za prosti čas pa predvideva, da je posameznikov čas danes močno omejen in ga mora porazdeliti med

različne dejavnosti kot so delo, dom, družina idr. Sklepamo lahko, da so lokalne vezi le ena izmed mnogih dejavnosti (Filipović 2007, 118).

5.6 Notranji prostori

Pri gradnji in uporabi skupnih prostorov v večstanovanjskih zgradbah prihaja zaradi tehnološkega razvoja in drugačnega načina življenja do velikih sprememb. Pralnice in sušilnice so se iz skupnih notranjih prostorov prestavile v stanovanja, le v redkih primerih še sušijo na skupnem podstrešju ali terasi. V novogradnji jih večinoma ne zajamejo več v sklop skupnih prostorov, v starejših stanovanjskih zgradbah pa se stanovalci različno odločajo o spremembi njihove namembnosti. Lahko jih uporabljajo kot prostor za sestanke, oddajo v najem ali prodajo, s čimer si lastniki stanovanj zmanjšajo stroške vzdrževanja teh skupnih prostorov, ali pa povsem zapuščeni ne služijo nikomur (Mlinar 2008, 136). Podobno velja za večnamenske prostore npr. za sestanke, praznovanja. Danes služijo za shranjevanje orodja ali česa podobnega, ali pa jih prodajo oz. oddajo v najem. V novejših stanovanjskih objektih, kjer ti večnamenski prostori niso zajeti, se stanovalci glede skupnih problemov posvetujejo kar na hodniku. Razlog je običajno v tem, da tam o problemih ne razpredajo predolgo in tako najhitreje končajo sestanek. Za stanovalce so najbolj nezaželeni dolgi in temni hodniki. V današnji gradnji se pojavljajo zato, ker pocenijo enoto stanovanjske površine. Na splošno pa velja težnja po zmanjševanju dolžine hodnikov znotraj večstanovanjskih zgradb, čemur se lahko izognemo, če zagotovimo več stopnišč. Le kolesarnice so tisti skupni prostori, katerih potrebnost ni vprašljiva. Zaradi težnje po zdravem načinu življenja bodo v prihodnosti le še bolj množične (Mlinar 2008, 137).

Kot primer inovativne gradnje v smeri pospeševanja socialne komunikacije bi navedla projekt Sargfabrik (Tovarna krst) v Avstriji. Obsega 110 stanovanj v dveh stavbnih kompleksih na površini 11.000 m² (Sumnitsch 2003, 90). Zanj je značilna udeležba bodočih stanovalcev pri načrtovanju svojih stanovanj, kar pomeni silno raznolikost stanovanj, hkrati pa tudi večjo navezanost na zgradbo in tesnejšo komunikacijo med stanovalci (Sumnitsch 2003, 97). Najbolj pa velja izpostaviti duh stavbe kot »mesta bližnjic«, saj stanovalcem in tudi zunanjim obiskovalcem nudi neverjetno pestrost

programov: bazene, savno, vrtec, koncertno dvorano, kavarno, restavracijo, pisarne, večnamensko medijsko knjižnico, brezplačno skupno kuhinjo z jedilnico, pralnico, klubski prostor za mladostnike idr. (Sumnitsch 2003, 92–93). Bistvo koncepta je socialno mešanje in interakcija, oblikovanje komunikativnega okolja (ponuditi prostor za srečevanje ljudi vseh starosti, kultur in življenjskih slogov), združevanje bivanja s kulturo in bivanja z delom. S tem se podpirajo nekonvencionalne oblike bivanja, socialna podpora in integracija skupin z manj priložnosti (ustvariti več stanovanj za invalide, stanovanja za kratkotrajno rabo za začasno bivanje gostov, za mlade, ki so zapustili dom itd.), neovirano je načrtovanje in življenje, spodbuja se tudi ekološka gradnja (Sumnitsch 2003, 98). Galerija v zgradbi je dovolj prostorna, da jo stanovalci lahko uporabijo kot balkon in nanjo postavijo stole in mize, kjer se lahko srečujejo in obenem preživljajo prosti čas. Ker je galerijski prostor javne narave, le-ta sega praktično do stanovanjskih vrat. Skupni prostori so pravzaprav mišljeni kot razširjeni bivalni prostori (Sumnitsch 2003, 99). Socialno komunikacijo spodbujajo s konceptom prepletene uporabe, ki omogoča boljše izhodišče za srečevanje, nikakor se tega ne lotijo preveč nasilno (Sumnitsch 2003, 101). Pralnica tokrat ni umeščena v klet, ampak je povezana s knjižnico in prostorom za delo na daljavo, kar avtomatično spodbudi komunikacijo in pogostost uporabe (Sumnitsch 2003, 100).

Poseben primer predstavlja tudi stanovanjski objekt Gradaška, delo arhitektov Sadar Vuga. Tokrat sta se z razmerjem med individualnim in kolektivnim poigrala na drugačen način. Menita, da stavbe same po sebi ne ustvarijo značaja in atmosfere naselja, pač pa stanovalci s svojimi raznolikimi življenjskimi stili. To se zgodi na podlagi njihovih interakcij s sosedi ter je odvisno od tega, v kakšnem obsegu notranjost svojega doma odprejo navzven. Objekt je v celoti zastekljen in poraja vprašanje, ali se bodo stanovalci pred zunanjimi pogledi skrivali za zavesami in žaluzijami čez cel dan, ali bodo svoje značaje in intimo projicirali skozi stavbno membrano, na ogled celotnemu mestu (glej Sliko 5. 1). Objekt je specifičen tudi zaradi zelo raznovrstnih stanovanjskih enot in prostorske organizacije, ki izključuje balkone in terase. Namesto tega služi odprta, steklena fasada, ki notranji prostor enači z zunanjim, dnevna soba naj bi nadomestila teraso. Za ta stanovanjski sklop ni predvidenega nevtralnega prostora, niti vrta. Značilno je neposredno in morda protislovno razmerje med zelo zasebnim in

zelo javnim. Prav to nasprotje naj bi bilo generator urbanega življenja. V primeru, da bi uspešno zaživel, bi stavba postala primer življenjskega sloga, ki ga prinaša rob mestnega centra (Vuga, 2009).

Slika 5.1: Stanovanjski objekt Gradaška v Ljubljani

Vir: Sadar Vuga Arhitekti, (2003-2007).

5.7 Zunanji prostori

»Temeljna kritika stanovanjske gradnje v industrijski dobi je v tem, da je človeka preveč (iz)ločila iz naravnega okolja« (Mlinar 2008, 54). Glede na razmerje med bivanjem in naravo lahko ločimo tri obdobja. Za predmoderno dobo je bilo značilno bivanje v naravnem okolju; večino časa so preživeli zunaj, zato ni bilo potrebe, da bi si z gradnjo bivališč zagotavljali čim bolj odprte notranje prostore (stik z naravo). V industrijski dobi je zaradi množične stanovanjske gradnje, zlasti zaradi visokih večstanovanjskih zgradb, prihajalo do odtujevanja od narave. Danes pa se zaradi

reakcije na informatizacijo, ki kot oblika denaturacije povzroči selitev vseh dejavnosti v notranje prostore, ponovno pojavi potreba po stiku z naravo (Mlinar 2008, 56).

Sodoben trend narekuje, da se pri načrtovanju novih stanovanj v samo bivališče vključuje vse več elementov naravnega okolja, npr. več svetlobe, zelenja (zimski vrt), vodne površine, pogled na morje ali planine ... Obenem gre tudi za večjo odprtost in povezanost z zunanjimi prostori, pogosto je načrtovanje balkonov, teras, zimskih vrtov ... Posebna kritika je namenjena ozkim balkonom vzdolž stanovanjske zgradbe, ki ne omogočijo takšne kvalitete bivanja v odprtem prostoru, kot jo lahko doživimo na terasi (z mizo in stoli). Tak način gradnje je dosti cenejši, saj je balkon le betonski podaljšek, ki ne rabi nikakršnih nosilcev. Zavedati se je potrebno, da je ljudem pri gradnji novih stanovanj najpomembnejša odprtost bivališča in stik z naravo, torej vključenost balkonov in teras (Mlinar 2008, 59). V notranjem prostoru se naravi lahko približamo z naravnim ali simuliranim zelenjem (Mlinar 2008, 59). Nekateri celo menijo, da bi večje vključevanje narave v bivalno okolje zmanjšalo razpršeno naseljevanje izven strnjениh naselij in potrebo po sekundarnih bivališčih (počitniških hišah in stanovanjih) (Mlinar 2008, 60). Ker pa večina stanovanj nima možnosti zasebnega vrta v pritličju, velikega balkona ali strešne terase, se velik del vsebin bivalnega prostora prenese v skupni odprti prostor, ki ga predstavljajo zaključeni parki in skupne zelene površine, namenjene bolj pasivni rekreaciji, kot so sprehodi, počitek, oddih, neorganizirana otroška igra idr. (Gazvoda 2006, 43).

Trend selitve v primestna območja lahko povežemo z uresničevanjem arkadijskega ideala o idiličnem prostoru miru, svobode in preprostosti, vključuje torej čim večji stik s krajino (Javornik 2006, 90–91). Takšen način bivanja naj bi omogočalo Howardovo vrtno mesto. Ebenezer Howard je združil prednosti življenja v mestu s prednostmi življenja na podeželju. V širšem smislu gre za mesto, čigar sestavni del je krajina, ki ga obdaja. V ožjem pomenu pa vključuje zelenje, z drevoredi, vrtovi in parki se le-to vključi tudi v mestno zgradbo. Ideja se je zaradi komunističnih elementov skupnega lastništva zemlje sicer izkazala za utopično. Kljub temu pa je njeno bistvo, združitev mesta in podeželja v smislu vzpostavljanja odnosa med mestom kot pozidanim prostorom in podeželjem kot krajino, danes pomemben del urbanističnega načrtovanja.

Razlika je v tem, da se ideja zelenega pasu ne uresničuje na ravni celotnega mesta, temveč na manjšem, bolj prilagodljivem merilu posamezne stanovanjske soseske in je torej bolj specifična glede na konkretne potrebe uporabnikov. Z modelom vrtno soseske se preseže ločeno urejanje pozidanega in nepozidanega prostora, saj je okoliška krajina, na katero meji naselje, obravnavana kot sestavni del soseske. Vendar pa je arkadijska načela razsežnega prostora, ki zagotavlja širok razgled in občutek »biti zunaj«, znotraj utesnjenih stanovanjskih krajin nemogoče zagotoviti (Javornik 2006, 91–93). Zelo abstraktno si je stanovanjsko gradnjo predstavljal tudi Le Corbusier. Ta meni, da bi v mestih morala prevladovati gradnja zelo visokih stolpnic (kjer bi bivalo celo 40.000 ljudi), s čimer bi rešili problem gneče in širjenja mesta navzven. Vsem bi bile dostopne vse ugodnosti, ki jih nudi življenje v mestu in hkrati velike zelene površine. Mesto si je predstavljal kot velik park. Na strehah stolpnic bi bila teniška igrišča in umetne plaže za sončenje. Ulice bi povsem ukinil, avtomobile bi preusmeril na avtoceste ter s tem zmanjšal potrebo po pločnikih. Pešci bi imeli na voljo neomejeno število pešpoti. Mesto bi postalo območje zelenega prostora, čistega zraka, številnih stanovanjskih površin, predvsem pa bi bilo dostopno vsem (Botton 2006, 241–245).

Temelj današnjega načrtovanja je doseganje čim višje bivalne kakovosti, ki hkrati uresničuje človekove potrebe in zagotavlja javno dobro. Vključevanje krajine v stanovanjska območja je pomembno zaradi prostorskega konteksta, ko z upoštevanjem krajinskih elementov lahko dosežemo boljšo vpetost stanovanjske gradnje v prostor, z vidika stopnjevanja kakovosti bivanja pa grajeni in odprti prostor postaneta sestavni in združevalni prostor bivanja (Zapušek 2006, 77). Povezava notranjosti in zunanosti je ena pomembnih ravni, ki sooblikuje identiteto doma. Pogledi iz stanovanj in skupnih notranjih prostorov, ki se odpirajo proti osrednjim odprtim prostorom med objekti, zagotavljajo večjo kakovost bivanja (Zapušek 2006, 81). V idealnem scenariju stroka pripravi strokovne podlage za urejanje prostora na osnovi analiz obstoječega stanja, vizij razvoja, sprejetih standardov in splošnih potreb družbe. Žal temu ni tako, saj so akti pripravljani brez ogleda terena in brez resničnega poznavanja potreb družbe oziroma ljudi, ki tam bivajo. Zajamejo le splošne potrebe družbe, ne pa tudi lokalnih potreb (Katnič 2006, 98). Pri načrtovanju sosesk bi z uporabo vedenjskih zemljevidov oz. opazovanj lahko prepoznali vzorce obnašanj in navad posameznikov v določenem

prostoru. S tem bi ugotovili, katere starostne in uporabniške skupine se v prostoru redko ali sploh ne zadržujejo, spoznali bi, med katerimi skupinami se pojavljajo konflikti idr. (Goličnik 2006, 36). Potrebe prebivalcev v odnosu do stanovanjskih krajin so namreč zelo različne in zapletene, najpogosteje pa se izražajo s preživljanjem prostega časa. Ta se nanaša na potrebo po gibanju v odprtem prostoru, sproščanju in počitku, ustvarjalnosti in ljubiteljskih dejavnostih, druženju in zasebnosti ter po pripadnosti (Goličnik 2006, 36).

Atelje Prelovšek je zasnoval gosto pozidano sosesko na robu mesta, kjer bi s spodbujanjem uporabe javnega prometa zmanjšali uporabo osebnih avtomobilov in hkrati prebivalcem omogočili bivanje v enodružinskih hišah. Izhaja iz tradicionalnega zahodnofinskega tipa poselitve, ki v obliki stavbnih otokov z dvorišči omogoča skupne prostore na prostem. V preteklosti je tako načrtovana gostota posameznim hišam omogočala zaščito pred vetrom, snegom in divjimi živalmi. Notranje dvorišče je bil skupen prostor, kjer so si delili delo na prostem, danes pa služi za komunikacijo med sosedi, kot prostor za skupno skrb za sosesko in socialno varnost prebivalcev. Varna soseska torej ne pomeni zaprte soseske, temveč okolje, kjer je mogoče prostor deliti med seboj in videti, kaj se dogaja pred lastnim pragom. Vsaka hiša ima lasten vhod iz pritličja, nad garažami je mogoče urediti teraso. Majhne parcele omogočajo stik z naravo, gosta zazidava pa pušča čim več odprte krajine, ki je lahko namenjena rekreaciji ali poljedelstvu. Poleg tega gosti nizi stavb omogočajo, da se velik del avtomobilskega prometa ustavi že na obrobju naselja. Kot zadnja izmed trajnostnih značilnosti soseske je prilagodljivost stavb, saj je bolj trajnostno le popraviti kot v celoti porušiti. Stavbe je kasneje možno preurediti v poslovne prostore ali oskrbovana stanovanja. To je mogoče zaradi sedanje vertikalno zasnovane bivalne enote (»duplex in triplex« stanovanja), ki jo je možno združiti tudi horizontalno in tako omogočiti večje prostore v nadstropjih (Trajekt, Zavod za prostorsko kulturo 2010).

5.7.1 Nekritičnost kupcev do kakovosti stanovanjskih krajin

Ne soočamo se le s pomanjkanjem kvalitetnih stanovanjskih sosesk, zadnjih deset let je na splošno primanjkovalo stanovanj, kar lahko povzroči nekritičnost kupcev do

kakovosti stanovanjskih krajin. Tudi zato na tem področju ni sprememb (Simoneti 2006, 18). Pri nas je cena nepremičnine najbolj odvisna od lokacije, na kateri se nahaja, sama kakovost arhitekture stavbe, zasnova stanovanj in stanovanjske krajine pa so obrobne pomena (Simoneti 2006, 20). Vlagatelji namenijo urejanju zunanjega prostora minimalno pozornost in namesto tega zgoščujejo zidavo v okvirih možnega. Hkrati pa Mandičeva opozarja na zavajajoče oglaševanje nove stanovanjske gradnje, kjer je razkorak med virtualno načrtovano podobo novogradnje in resničnostjo neprimerljiv. Oglasi odražajo želje potrošnikov in največkrat izpostavljajo prav urejeno zeleno okolico in primerjavo z bivanjem v hiši, resnično stanje pa je daleč od takšne kakovosti bivanja (Simoneti 2006, 20). Trenutno ravnanje kupcev stanovanj je navsezadnje bolj odraz njihovih možnosti kot vrednot (Simoneti 2006, 18). Lokalne skupnosti in država kot nosilca urejanja prostora in regulatorja kakovosti problemu pripisujeta premajhen pomen (Simoneti 2006, 23).

V splošnem pomanjkanju stanovanj se morajo kupci sprijazniti s tistim, kar jim je ponujeno. Na splošno je prišlo do sprememb v gradnji, saj se gradijo večja stanovanja, z več kopalnicami in z zagotovljenimi parkirnimi mesti, vendar je kakovost same gradnje vprašljiva. Bivalni standard se torej povečuje, a le navznoter, navzven ostaja enak ali se celo poslabšuje. Za svoje stanovanje bi kupci morali zahtevati več. Oglaševanje stanovanjskih vil se kasneje izkaže za blok z dvometriskim pasom zelenice. Zahtevati morajo celostno urejeno bivalno okolico, torej kvalitetno arhitekturo, dobro osončenost, primeren razgled na okolico (ne le na parkirišče ali fasado sosednjega objekta), primerno gostoto prebivalcev, uravnoteženost volumna gradnje z odprtim zelenim prostorom, dobro oskrbo, dostopnost, neonesnaženo in s hrupom neobremenjeno, vizualno urejeno in vzdrževano okolje idr. (Katnič 2006, 98).

5.7.2 Širjenje avtomobilizma

Po Mumfordu so težnje, da bi ustvarili mesto »z zgradbami v parku«, dejansko privedle do tega, da smo dobili »zgradbe na parkiriščih« (Mlinar 2008, 60). Stanovanjska krajina se krči tudi na račun širjenja avtomobilizma. Mlinar omenja, da bo z večanjem stanovanjskega standarda v prihodnosti prihajalo do pogostejšega druženja ljudi na

domu, zaradi česar bo v naseljih potrebno povečati kapacitete za parkirne prostore. Tako bo prišlo do razvrednotenja javnih prostorov, kajti druženje se bo odvijalo na domu, parkiranje pa v javnih prostorih (Mlinar 2008, 53). Že danes maksimalni možni izkoristek pozidave vlagatelje sili v gosto razmeščene stanovanjske objekte z minimalnimi dopustnimi odmiki. Ker standard parkirišč zahteva veliko število obveznih parkirnih mest na stanovanje, jih je fizično mogoče umestiti le še v kleti. Zato zeleni odprti prostor na strehi podzemne garaže ni več izjema pri novi gradnji. Takšen način urejanja zelenih površin predstavlja velik strošek, saj je za višjo drevnino na strehi garaže potreben debel sloj gramoza. Zelenje je torej zagotovljeno, ampak ne ponuja kvalitete bivanja, saj le drevje, višje od okoliških stavb, stanovalcu ne daje občutka, da se nahaja sredi stavbnega kompleksa. Odprti prostor ne sme biti omejen na ostanke prostora med stavbami, ampak mora biti dovolj velik in zaključen v velike prostorske enote (Gazvoda 2006, 45–47). Na občutenje ugodja v odprtem prostoru pomembno vpliva tudi izločitev prometa iz osrednjih odprtih prostorov (Zapušek 2006, 81).

V prihodnosti bi bodisi morali prilagoditi zasnove podzemnih garaž ali pa preusmeriti parkiranje v parkirne hiše na robu naselja, med objekti pa pustiti raščen teren za kakovostne parkovne rešitve (Gazvoda 2006, 47). Naknadno (»ex post«) reševanje oz. odpravljanje tranzitnega prometa v bivalnem okolju nekateri vidijo v obvozu (»bypassu«), neželjeno pač izločimo iz svoje bližine. Vendar se tudi tu pojavljajo zadržki, saj je dolgoročno potrebno najti kakšno okoljsko bolj sprejemljivo rešitev (Mlinar 2008, 257). Pomembno načelo, ki bi se ga snovalci sosesk morali držati, je zagotoviti manj parkirnih mest, kot jih narekuje logika. Temu pravilu večina ljudi ne verjame. Potreba po tolikšnih parkiriščih naj bi bila le psihološke narave, kajti ne glede na to, koliko jih je zagotovljenih, jih vseeno nikoli ni dovolj, saj so tik pred vrati stanovanjskega objekta najbolj zaželeni. Večina mest jih ima na voljo veliko več, kot jih avtomobili sploh zapolnijo. Namesto teh bi lahko uredili prostore, ki bi ljudi s svojo privlačnostjo in izvirnostjo prepričali v željo po sprehodu. Potrebno je ustvariti prostore, ki se jih splača prehoditi. Le tako si jih bodo pešci zapomnili kot čudovito izkušnjo. Večini ljudi je vsaka pot, ki jo morajo prehoditi odveč, kar sploh ni nič čudnega, saj morajo dnevno prepešaćiti skozi kilometre dolga parkirišća, nakupovalne centre brez značaja in identično nevtralne koridorje med stavbami. Če bi ustvarili prostore, ki si

zaslužijo, da se skozi sprejeto, bi vsaj minimalno rešili problem avtomobilizma. Res bi morali vseeno prepešati zastavljeno pot, vendar bi iz tega lahko potegnili bolj prijetno izkušnjo (Krieger 2002, 108–109).

5.7.3 Pomen zunanjih javnih prostorov za družbeno interakcijo

Leyden (2003) poudarja pomen javnih prostorov za vzpostavljanje družbene kohezije, in sicer razlikuje med tradicionalnimi ter sodobnimi soseskami. Prve omogočajo sprehajanje po njej, druge pa več prostora namenijo avtomobilom, zato stanovalci večino opravkov postorijo s pomočjo avtomobila. Glede na to meni, da je socialni kapital v tradicionalnih soseskah večji (Filipović 2007, 99). Prav tako sklepa, da preselitev iz podeželja v mesto prišleke osami. Ti ne navezujejo stikov z okoliškimi prebivalci, niti ne sodelujejo pri reševanju raznih problemov v soseski (Filipović in Boškić 2003, 160). Po njegovem so predmestja že v osnovi zasnovana na podlagi visoke vrednosti zasebnosti in uporabe avtomobila, kar onemogoča družbeno interakcijo (Filipović in Boškić 2003, 162).

Mnogi ugotavljajo, da so zunanji javni prostori najbolj primeren prostor za vzpostavljanje lokalnih vezi. Moser in drugi (2002) podobno menijo, da je od priložnosti, ki jih imajo prebivalci za udejstvovanje v socialnih in intimnih odnosih, odvisen občutek domačnosti v tem okolju (Filipović 2007, 116). Tudi Youngentob in Hostetler (2005) poudarjata pomembnost oblikovanja sosesk, in sicer predvsem neotradicionalnih sosesk, kjer je poudarek na ohranitvi zelenih prostorov v soseski, pešpoteh in dobrem javnem prevozu, manjših stanovanjskih enotah ter na mešani ekonomsko-stanovanjski strukturi soseske (Filipović 2007, 116). K pripadnosti soseski bi lahko prispevali z možnostjo socializacije ter posameznikovim poistovetenjem s sosesko. Druženje je bolj pogosto v primeru dobre zasnove programov v odprtem prostoru, tudi v neposredni bližini vhoda ter v skupnih prostorih znotraj objektov. Kljub vsemu pa je to le predpogoj za druženje, saj socializacijo opredeljujejo vzgibi, ki so daleč od tega, da bi bili odvisni le od dobro načrtovanega prostora. Pomemben korak k socialni komunikaciji v zunanjih skupnih prostorih pomenijo tudi dobro vzdrževani

prostori, namenjeni različnim starostnim skupinam, npr. sprehajalne poti, klopi idr. (Zapušek 2006, 82).

V primeru, ko so načrtovani vrtovi v pritličnih stanovanjih vizualno izpostavljeni in zato slabo izkoriščeni, saj stanovalcem ne omogočajo intimne, bi bilo bolj smiselno v pritličja objektov umestiti skupne prostore. Ti bi se lahko razširili na ureditve v zunanjem odprtem prostoru ter na ta način omogočili socializacijo in sooblikovali značaj objekta (Zapušek 2006, 79). Poraja se torej vprašanje, kako vzpostaviti skupni javni prostor, ki bi omogočil diskurz. Vse je odvisno od dobrega načrtovanja. Klop v parku, ki je usmerjena proti cesti, ni primerna podlaga za ustvarjanje komunikacije, potencial za to pa ustvari klop v parku, ki je obrnjena proti drugi klopi (Sennett 2002, 49–50). Vprašanje fizičnega načrtovanja je tudi oblikovanje etičnih prostorov, takšnih, ki so namenjeni raznolikim populacijam. Urbanisti naj ne bi težili k načrtovanju javnih prostorov, ki so podobni manjšim skupnostim, kjer se vse dogaja skrito pred očmi drugih. Ustvariti je potrebno prostor, kjer je omogočena vidljivost, saj na ta način preprečimo drugim skupinam, kot so npr. razpečevalci droge, da zasedejo ta prostor. Zaradi njih bi bil javni prostor povsem razvrednoten, saj ga razen njih ne bi uporabljal nihče drug (Sennett 2002, 51–52).

Sodobna družba je ustvarila povsem drugačen pogled na javni prostor in človeške odnose. Ta ne služi več druženju, pač pa le tihim sprehajalcem. Ljudje smo tako introvertirani, da v primeru, ko nas redki neznanci le ogovorijo, občutimo nelagodje in skoraj tesnobo, ker nekdo vdira v naš intimni svet misli. Raje, kot da bi se soočili z raznolikimi ljudmi in njihovimi pogledi, pospešimo korak in se popolnoma osamimo. Vprašanje je kdaj, če sploh, bodo javni prostori končno opravljali njihovo temeljno funkcijo, da bi predstavljali prostor, kjer bi se mimoidoči zmenili eden za drugega ne glede na družbeni sloj, etnično pripadnost, starost idr.

5.7.4 Zanemarjeni skupni zunanji prostori

Dvorišča, zelenice in parki ob stanovanjskih objektih so pogosto zanemarjeni. Zelenice so pohojene, onesnažene s smetmi, živalski iztrebki, oprema je polomljena. Lastniki, ki

imajo interes ter jih vzdržujejo, obupavajo, saj ljudem na splošno primanjkuje občutka odgovornosti za skupne dobrine (Mlinar 2008, 145). Mesto pogosto dojemamo kot instrument, ki ga moramo zgraditi, namesto da bi predstavljal prostor, ki ga je potrebno negovati in načrtovati. Pri tem pomemben element predstavlja tudi estetika (Krieger 2002, 107). Značilno je torej razhajanje med prostorom pred in za ograjo. Opaziti je, da stanovalci zavzeto olepšujejo in vzdržujejo svoje lastne prostore, manjka pa jim občutek odgovornosti za skupne notranje in zunanje prostore. Odgovornost za vzdrževanje nosijo tudi lokalne skupnosti in vlagatelji. Sodelovanje stanovalcev pri oblikovanju skupnih prostorov bi lahko okrepilo njihovo poistovetenje s prostori ter na ta način povečalo občutek odgovornosti zanje, tako pri starejših kot tudi pri mlajših. Na ta način bi zapolnili praznino v vsakdanjem življenju, ko so prepuščeni sami sebi ter tako prispevali tudi k oblikovanju lepega in funkcionalno urejenega okolja kot tudi k sožitju prebivalcev (Mlinar 2008, 148). V nekaterih ameriških mestih je popularno, da vsako leto namenijo en dan sajenju dreves po ulicah. Sajenje ali vzdrževanje mestnih dreves je eden lažjih načinov, s katerim lahko občani oz. prebivalci z lastnimi dejanji izboljšajo kakovost javnih odprtih prostorov. Obenem pa je to dober način za druženje s sosedi (Krieger 2002, 110).

V preteklosti arhitektura ni bila namenjena opozarjanju na to, kakšno je tipično življenje, pač pa temu, kako optimalno bi lahko bilo. Zgradbe lahko predstavljajo naše ideale, ker so prečiščene vsega, kar pesti vsakdanje življenje, prav zato naj bi v nas vzbudile le najboljše (Botton 2006, 137). Načeloma ljudje ne marajo presenečenj. Ker smo dostikrat dezorientirani v stavbah iščemo doslednost oziroma neko ustaljenost (Botton 2006, 183). Kljub temu pa v družbah, ki so notranje in zunanje pretirano urejene, življenje postane preveč predvidljivo in varno, zato posamezniki bežijo iz te rutine. Potrebno je vzpostaviti ravnotežje med dolgočasjem in navdušenjem, enostavnostjo in zapletenostjo, varnostjo in nevarnostjo ... (Botton 2006, 157). Pomembno je uravnovesiti tudi urejenost in neurejenost, vendar na nevsiljiv način in brez izvajanja pritiska. Takšen primer predstavlja mednarodna organizacija Entente Florale, ki s tekmovanji ljudi spodbuja k okolju in ljudem prijaznemu razvoju mest. Ocenjevalni kriteriji zadevajo kakovost načrtovanja in vzdrževanja zelenih površin ter vključevanje značilnosti naravnega okolja, zavzetost lokalnih oblasti, lokalnega

gospodarstva in prebivalcev, ki sodelujejo tudi individualno, ko gre za hiše, vrtove, balkone ... Ocenjujejo celostno vizijo ozelenjevanja kraja, njegovo čistost in kakovost grajenega okolja, kot so trgi, ulice, zgradbe ... (Mlinar 2008, 146).

6 SKLEP

V socializmu je načrtovanje stanovanj za povprečne uporabnike izhajalo iz ideje kolektivnega. Danes posamezniki od stanovanja pričakujejo odgovor na njihove specifične potrebe, trajnostno gledano pa se od njih zahteva zmožnost hitrejšega prilagajanja družbenim, ekonomskim in okoljskim spremembam (Planišček 2010). Pri nas je prevladujoča gradnja za splošni okus. Sloni na majavih standardih, saj je gradnja pretirano zgoščena, tlorisi so zastareli, lokacije problematične. Nadstandardna pa je gradnja, ki predstavlja nekaj več le zaradi dragih materialov, obema pa je skupno, da nista skladni z okoljskim prostorom. Za preteklo gradnjo je bila značilna predvsem masovna gradnja na eni strani ter individualna na drugi. Še danes smo glede tipologije stanovanjskih stavb omejeni predvsem na osnovni in globoki blok ter individualno hišo ali dvojčka. Ostale oblike nizke strnjene zazidave po mnenju vlagateljev med kupci niso zaželeno. Verjetno prav zaradi tega pri investicijah še vedno prednjači individualna hiša, ki predstavlja 56,5 % vseh stanovanjskih objektov v Sloveniji (Cimolini in drugi 2010). Sklepam, da bi tipološko razširjena ponudba nizke zazidave na našem stanovanjskem trgu ne glede na ocene investitorjev požela uspeh. Problematično pa je, da pri nas pride do ekscesa zgoščene pozidave, saj opazimo pretirano upoštevanje tega načela. Stavbe so tako zgoščene, da je krajino komaj mogoče umestiti vmes. Vse to zaradi bolj profitno kot trajnostno naravnanih vlagateljev, po drugi strani pa tudi zaradi javnega sektorja, ki želi državljanom zagotoviti čim večje število stanovanj.

Takšne nekakovostne gradnje postajajo resen problem. Stanovanjska politika vse do danes ni vpeljala mehanizmov nadzora bivanjske kakovosti, morda jo bo streznilo dejstvo, da kupci postajajo bolj zahtevni in se tako nekakovostna stanovanja enostavno ne prodajo več (Planišček 2010). Do nedavnega je bila cena nepremičnine najbolj odvisna od lokacije, sama kakovost arhitekturne stavbe, zasnova stanovanj in stanovanjske krajine pa obrobne pomena. Vse to pa se danes zaradi krize na trgu nepremičnin spreminja. Prav zaradi krize je trg postal zahtevnejši, kupci se tega zavedajo in povprašujejo po nepremičninah z dodano vrednostjo, kakovostjo in ekskluzivnostjo (Ofis arhitekti v Dragišič 2010, 45).

Kot prednosti sodobne gradnje poudarjajo združitev prilagodljivega, večnamenskega, individualnega in trajnega, predvsem v smislu raznolike tipologije stanovanj in stanovanjskih stavb ter večnamenskih skupnih prostorov (tako zunanjih, npr. sprehajalne poti, klopi, rekreacijske površine, kot tudi notranjih, npr. skupna pralnica, knjižnica itn.). Kot bolj smotrno se izpostavlja zgoščeno gradnjo z nižjo zidavo ob primerno zagotovljeni zasebnosti, vgrajevanje krajine v stavbe ter udeležbo bodočih stanovalcev pri načrtovanju.

Spremembe v novi stanovanjski gradnji sem v tem delu povezala predvsem z vedno bolj razširjenim trendom individualizacije. Vzroke zanj lahko najdemo v tveganju, ki obstaja v zunanjem svetu, v nepovezanih odnosih v družbi, v Sennettovi ideji o strahu pred neosebnostjo v javnih prostorih, v uveljavljanju svoje identitete v prostoru ali pa enostavno v prehitrem tempu življenja, zaradi katerega se posamezniki radi zazrejo vase v intimi svojega doma. Ne glede na to, kaj je pravi razlog za ta pojav, morda kombinacija vseh, je pomembno, da se stanovanjska gradnja prilagodi tem individualiziranim življenjskim stilom sodobnih posameznikov. Potrebno je preseči zagotavljanje eksistenčne nuje in odmisлити romantično predstavo o skupnosti, kjer se vsi poznajo, ter se sprijazniti s stanjem, kakršno je. Posamezniki se svobodno vključujejo ali izključujejo iz družbe, v ospredju je predvsem selektivna družabnost v lastnem domu. In ker dom predstavlja osnovo za človekovo rast in regeneracijo, je pomembno, da nam omogoči intimnost in je v skladu s posameznikovo identiteto. Zaradi vdora informacijsko-komunikacijskih tehnologij ter posledično dela v dom, le-ta izgublja funkcijo sprostitev in umika od vsakdanjih napetosti. Prav zaradi takšnega kratenja prostega časa in miru, bi moralo sodobno stanovanje še posebej temeljiti na zagotavljanju zasebnosti, tako v notranjosti kot v povezavi s krajino.

Ko rešimo problem zagotavljanja zasebnosti v stanovanjski enoti in zunaj nje, lahko natančneje analiziramo še vzroke za zmanjšan pomen družbene kohezije. Ta se zgodi zaradi povečevanja razlik med bogatimi in revnimi, večje individualizacije, umika v zasebnost, nestabilnih intimnih vezi, upada stopnje zaupanja idr. Na tem mestu je potrebno preveriti veljavnost teze o idilični tradicionalni skupnosti, ki naj bi obstajala v preteklosti. Ne glede na to, ali je precenjena ali ne, problema asocialnih prebivalcev

neke skupnosti po vsej verjetnosti ne moremo rešiti. Lahko ga omilimo, in sicer s funkcionalno pestrimi prostori, ki sledijo potrebam stanovalcev po zasebnosti, individualizaciji in stiku z naravo ter hkrati omogočajo družbeno interakcijo. Ker smo pri vzpostavljanju interakcij zelo selektivni, bi nam bivalni prostor in soseska to morala zagotavljati, saj velja, da družbene odnose ustvarjajo tako posamezniki kot tudi sam prostor.

Pozitivne korelacije med prostorsko organizacijo soseske in socialno komunikacijo še niso dokazali, vendar pa fizične lastnosti lahko vplivajo na druge razsežnosti občutka skupnosti. Te namreč preprečujejo strah, depresijo, asocialno obnašanje in na splošno višajo kakovost soseske in njenega vzdrževanja. Občutenje domačnosti v soseski ni povezano s pregradami, pač pa s pozitivnim dojetjem sosedov in pogostejšimi stiki z njimi. Ti so sicer bolj površinski, a imajo kljub temu pozitiven vpliv ne le na individualni ravni posameznika, ampak tudi na nivoju soseske, ki je posledično bolj urejena. Obstajajo seveda različni tipi uporabnikov soseske, ki se na različne načine vključujejo v skupnostno življenje. Neosebnost kot značilnost mestnega življenja lahko dojemamo kot vljudnostno distanco, kot ravnotežje med prijaznostjo in nevmešavanjem, da ne bi pretirano vdirali v zasebnost sosedov ali se izpostavljali prevelikemu neformalnemu nadzoru. Medtem pa lahko v večstanovanjskih objektih (npr. stolpnicah), kjer je velika masa ljudi, zaradi stalnih stikov z njimi, odnosi postanejo bolj zadržani ali hladni. Problem večnadstropnih stavb je v izraziti bližini in pomanjkanju zasebnosti, zato bi se danes za takšen tip gradnje odločili posamezniki, ki si želijo mestnega utripa, ostali pa bi se umaknili na obrobje v nižji tip zazidave, ki nudi večjo intimo. Za naše razmere to še ni značilno, saj so v višjih večstanovanjskih objektih naseljeni predvsem manj premožni posamezniki. Kot pravi Mlinar, je potrebno ustvariti nevtralne prostorske ureditve, ki dopuščajo možnost izbire medsebojnega povezovanja ali ohranjanja določene distance, saj na noben način ne smemo vdirati v intimno sfero posameznikov.

Kakšen naj bi torej bil primer zdrave soseske? Za zgled si lahko sposodimo idejo o skupnosti kot neki vmesni enoti, ki posameznikom nudi lokalne vezi in jih hkrati ne omejuje pri ohranjanju zasebnosti in vezmi zunaj soseske. Dom naj služi kot prostor

umika, soseka pa kot povezovalni dejavnik v primeru, ko si zaželimo družbe. Zato mora imeti prostor, ki bi omogočal diskurz, za katerega pa ni nujno, da se bo udeležil. Značilna struktura sodobne soseke naj bi bila mešana raba stanovanjskih, poslovnih in kulturnih prostorov, kar je posebej pomembno za določen segment ljudi, ki želi imeti v neposredni bližini čim več dejavnosti. Pomembno je tudi, da omogočijo raznolikost družbenih, ekonomskih in starostnih skupin na enem mestu, s čimer se izognemo propadanju določenih delov soseke in ostalim socialnim problemom, poleg tega pa vzdržujemo pestrost območja.

Sklepam, da v soseki, kjer ni stika z naravo in možnosti za zasebnost, niti družbena interakcija ni izvedljiva. Najprej je potrebno zagotoviti odprtost bivališča in stik z naravo (atriji, terase), individualizirano stanovanjsko enoto ter ustrezno zasnovane skupne prostore. Šele ko so zagotovljeni ti pogoji, lahko računamo na morebitno socialno komunikacijo med stanovalci. Sodobna stanovanjska gradnja je v tem pogledu predstavljena zelo optimistično, vprašanje pa je, ali bo res tako alternativna, kot jo nekateri označujejo. Bo kos vzpostavitvi ravnotežja med spreminjajočimi se življenjskimi stili vseh posameznikov, ne le premožnih, ter uravnovesiti razmerje med individualnim in kolektivnim?

7 LITERATURA

Adriaanse, C. C. M. 2007. Measuring residential satisfaction: a residential environmental satisfaction scale (RESS). *Springer Netherlands* 22 (3). Dostopno prek: <http://www.springerlink.com/content/1wh6315365727115/fulltext.pdf> (7. december 2008).

Azinovič, David, Petra Kregar, Tanja Marn, Petra Sajovic, Aleksander Vujović in Janez Koželj, ur. 2009. *Tipologija večstanovanjskih stavb*. Ptujška Gora: In obs medicus.

Bevk, Perovič, arhitekti. 2003. Individualno vs. kolektivno. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 40–55. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Bojc, Saša. 2009. Dnevne sobe. *Delo in dom*, 16-20 (10. junij).

Botton, Alain de. 2006. *The Architecture of Happiness*. London: Penguin.

Cimolini, Mika, Matevž Čelik in Anja Planišček. 2010. Stanovanjske ne/politike, Stanovanjska arhitektura med 2000–2010. V *Stanovanjske ne/politike*, ur. Mika Cimolini, Matevž Čelik in Anja Planišček. Ljubljana: Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije. Dostopno prek: [http://www.zaps.si/img/admin/file/Novice/CASOPIS_web\(1\).pdf](http://www.zaps.si/img/admin/file/Novice/CASOPIS_web(1).pdf) (15. junij 2010).

Dragišič, Lidija. 2010. Intervju z Ofis arhitekti. *Hiše* 58: 44-46.

Fendre, Marjeta. 2001. Stanovanjska soseška. V *Stanovanja za naše nove razmere*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 58–61. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Filipovič, Maša in Ružica Boškič. 2003. Sociološki vidiki sosešk. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 158–163. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Filipovič, Maša. 2006. Pomen odprtih prostorov za vzpostavljanje dobrih sosedskih odnosov. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 38–41. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

--- 2007. *Družbena kohezija in soseška v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Gantar, Pavel. 2006. Odnos med javnim in zasebnim v novejših stanovanjskih okoljih – sociološki pogled. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 72–76. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Gazvoda, Davorin. 2006. Vpliv programa oziroma strukture stanovanj ter tehničnih omejitev gradnje na oblikovanje odprtega prostora naselij. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 42–47. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Goličnik, Barbara in Ina Šuklje Erjavec. 2006. Potrebe, navade in pričakovanja prebivalcev v stanovanjskih krajinah. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 34–37. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Hafner, Benjamin. 2003. Stanovanjsko naselje, nizko-gosta zazidava. V *Stanovanja za naše nove razmere*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 34–36. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Hočevar, Marjan. 2000. *Novi urbani trendi: prizorišča v mestih – omrežja med mesti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Holt-Jensen, Arild. 2000. Evaluating housing and neighbourhood initiatives to improve the quality of life in deprived urban areas. *GeoJournal* 51. Dostopno prek: <http://www.springerlink.com/content/g5x1167575h52r06/> (7. december 2008).

Javornik, Luka. 2006. Primestna krajina kot uresničevanje bivanjskih utopij. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 90–95. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Katnič, Nika. 2006. V kakšnem okolju želimo bivati in kakšne so možnosti, da se želje uresničijo. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 98–99. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Koželj, Janez. 2003. Nizko-gosto, visoko-mešano. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 58–69. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Kušar, Meta. 2001. Kako z mestom? V *Pogledi na Ljubljano: Ideje o razvoju: Esejistična anketa*, ur. Bogo Zupančič, 61–66. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Lobnik, Uroš. 2006. Razmetane hiše. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 11–16. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Košak, Aleš. 2003. Stanovanjsko naselje, nizko-gosta zazidava. V *Stanovanja za naše nove razmere*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 28–30. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Krieger, Alex. 2002. Rules for Designing Cities. V *The Mayor's Institute, Excellence in City Design*, ur. James S. Russell, 105–111. Washington: National Endowment for the Arts, New York: Princeton Architectural Press. Dostopno prek: <http://www.micd.org/publications/TheMayorsInstitute.pdf> (11. februar 2009).

Krivec, Vasilij. 2009. Visoka raven bivanja za čim nižje stroške. *Delo in dom*, 48-50 (25. februar).

Mandič, Srna. 1996. *Stanovanjska mobilnost in izbira stanovanja: koncepti in nekaj podatkov*. Družboslovne razprave 12 (21): 105-124.

--- 2005. Kakovost življenja: med novimi blaginjskimi koncepti in družbenimi izzivi. *Družboslovne razprave*, 21 (48): 111-131. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr48Mandic.PDF> (5. maj 2009).

Mandič, Srna in Maša Filipović. 2005. Stanovanjski primanjkljaj v Sloveniji: Problem, ki ga ni? *Teorija in praksa* 42 (4–6): 704-718.

Mandič, Srna in Andreja Cirman. 2006. *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Medvešek, Gašper. 2003. Stanovanjsko-poslovni objekt z baliniščem. V *Stanovanja za naše nove razmere*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 4–6. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Mimosa. 2004. Dostopno prek: <http://www.mimosa.eu/projects/Croatia/Gracani/Gracani%20Housing> (19. februar 2010).

Mlinar, Zdravko. 1990. Prostor in sociologija. *Družboslovne razprave* 7 (10): 3–12. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr10Mlinar.PDF> (19. marec 2009).

--- 2008. *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi. Knj. 1, Prostorsko-časovna organizacija bivanja: raziskovanja na Koprskem in v svetu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mljač, Matej. 2009. Sodobna arhitektura ali dediščina absurdov: Dialog o prostoru postaja bojno polje. *Dnevnikov objektiv*, 20-21 (6. junij).

Neutlings, Willem Jan. 2003. Stanovanja na Nizozemskem. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 18–31. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Njirić, Helena. 2003. Stanovanjske aluzije. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 70–89. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Planišček, Anja. 2008. Od kolektivnega k individualnemu. *Hiše* 46 (10): 48–64.

--- 2010. Razvoj stanovanjske gradnje v Sloveniji. V *Stanovanjske ne/politike*. ur. Mika Cimolini, Matevž Čelik in Anja Planišček. Ljubljana: Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije. Dostopno prek: [http://www.zaps.si/img/admin/file/Novice/CASOPIS_web\(1\).pdf](http://www.zaps.si/img/admin/file/Novice/CASOPIS_web(1).pdf) (15. junij 2010).

Reichenberg, Bogdan. 2003. Stanovanje proti bivanju. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 102–111. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

--- 2006. Živeti z gozdom. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 56–63. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Sadar Vuga Arhitekti. 2003-2007. Dostopno prek: <http://www.sadarvuga.com/php/project.php?id=24> (26. januar 2010).

Sejima, Kazuyo. 2008. *Elegant Collectivism*. Dostopno prek: <http://www.zavodbig.com/2008/09/02/elegant-collectivism/> (20. oktober 2009).

Sennett, Richard. 2002. *The Fall of Public Man*. London, New York: Penguin Books.

Sennett, Richard. 2002. The »Civitas« of Seeing. V *The Mayor's Institute, Excellence in City Design*, ur. James S. Russell, 47–62. Washington: National Endowment for the Arts, New York: Princeton Architectural Press. Dostopno prek: <http://www.micd.org/publications/TheMayorsInstitute.pdf> (11. februar 2009).

Simmel, Georg. 2000. *Izbrani spisi o kulturi*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Simoneti, Maja in Petra Vertelj Nared. 2006. Odprte površine ob stanovanjskih objektih – zapostavljen vidik kakovosti bivanja. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 25–33. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Sumnitsch, Franz. 2003. Načrtovanje in participacija. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 90–101. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Struna Bregar, Ana. 2009. Dvigovanje standardov. *Mladina: Priloga o kulturi bivanja*, 60-67 (30. oktober).

Zavod Big. 2008. *The quiet side of Zagreb*. Dostopno prek: <http://www.zavodbig.com/2008/06/27/the-quiet-side-of-zagreb/> (20. oktober 2009).

Trajekt, zavod za prostorsko kulturo. *Atelje Prelovšek uspešen na Finskem*. Dostopno prek: <http://www.trajekt.org/?id=1248&tid=1> (21. januar 2010).

Vodopivec, Aleš. 2003. Sodobno stanovanje. V *Nove perspektive stanovanjske gradnje*, ur. Anja Planišček in Aleš Vodopivec, 10–17. Ljubljana: Stanovanjski sklad Republike Slovenije, javni sklad.

Vuga, Boštjan. 2009. *Formula: Switching Surface*. Dostopno prek: <http://www.zavodbig.com/2009/06/03/formula-switching-surface/> (20. oktober 2009).

Walmsley, D.J. 1988. *Urban living: the individual in the city*. London: Longman Group UK Limited.

Zapušek, Andreja. 2006. Vloga krajine in potrebe prebivalcev v načrtovanju stanovanjskih območij. V *Stanovanjske krajine: trendi, perspektive*, ur. Maja Simoneti in Davorin Gazvoda, 77–83. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za krajinsko arhitekturo: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo.

Zaviršek, Darja. 2001. Ljubljana potrebuje heterogenost. V *Pogledi na Ljubljano: Ideje o razvoju: Esejistična anketa*, ur. Bogo Zupančič, 118–119. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.